

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Haçlı Seferleri Esnasında Türklerin Gösterdikleri

Kahramanlıklar NACİ FİKRET BAŞTAK

Ünsi'nin Selçuk Şehnamesi hakkında birkaç söz . M. MES'UD KOMAN

Selçuk Şehnamesi H. N. ADSIZ

Büyük İngiliz Türkoloğu Redhouse B. NÜZHET BABA

Mevlevîler Şehri Konya SAİT SUNGUR

«Sandı» Efsanesi M. MES'UD KOMAN

26 - 30 Ağustos Zaferi NAZIM EVREN

Ondokuzuncu Asırda Tarih Telâkkisi ve Bizde

Uyandırdığı Akisler SAİT SUNGUR

Piphuhurijas - AI F. DİRİMTEKİN

Konya Vilâyetinde Türkmenler MEMDUH YAUZ SÜSLÜ

Ağlasın Türklük CEMAL OĞUZ ÖĞAL

Anadolu'nun İktisadî Tarihi NACİ FİKRET BAŞTAK

EYLÜL 1942

SAYI: 47

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : VII

EYLÜL 1942

SAYI: 47

Haçlı Seferleri Esnasında Türklerin Gösterdikleri Kahramanlıklar

Michaud'dan

Çeviren : Naci Fikret Baştaç

— Baştaç bundan evvelki sayıda —

Haçlıların Avrupayı terk etmeleri üzerinden bir sene geçmişti. Bir müddet (İznik = Nikée) civarında istirahat ettikten sonra, Suriye ve Filistine doğru yürüyüşe geçmek için lâzım gelen hazırlıklarını yaptılar. Bunların, içinden geçecekleri Anadolu vilâyetleri hâlâ Türkler tarafından işgal edilmiş bulunmakta idi; taassup ve ümitsizliğin tesirile gayrete gelmiş olan bunlar, birmilletten ziyade, muharebe etmeğe ve bir yerden diğerine göçmeğe daima hazır bir ordu teşkil ediyorlardı [*] O kadar uzun zaman harbin tahribatına maruz kalmış olan bir memlekette, bütün yollar ancak açılmış ve şehirler arasındaki her türlü ihtilat ve muvasala inkıtaa uğramış bir halde bulunmakta idi. Dar boğazlar, siller, uçurumlar, dağlar arasından geçmek mecburiyetinde bulunan efradı çok bir orduyu hiç durmaksızın manialarla durduruyordu; pek çoğu ekilmemiş ve çöl halinde bulunan ovalarda ise, kıtlık, susuzluk, iklimin yakıp kavurucu harareti, kendilerinden sakınmak mümkün olmıyan âfetler idi. Haçlılar bütün düşmanlarını İznik'de mağlûp ettiklerini zan ediyorlardı, ve, hiç bir tedbiri ihtiyatkârî ittihaz etmeksizin, ve, kendilerinin şikâyet ettikleri Rumlardan başka rehberleri olmaksızın, hiç tanımadıkları bir memlekette ileriliyorlardı. Yürüyüşleri esnasında tesadûf edecekleri mevânî ve müşkilât hakkında hiç bir fikir-

(*) Bu sözler hep Michaud'ye aittir : Histoire des Croisades, T. I. P. 167.

leri yoktu, ve huzuru emniyetlerini işte bu husustaki cehaletlerine medyun idiler.

Hristiyan ordusu, 25 Haziranda İznik'den hareket etmiş idi. İki gün yürüdü; ikinci günün akşamı bir köprünün yanına vardı, ve burada ordugâh kurdu. Bugün hâlâ görülmekte olan bu köprü, Gallus [Göksu]ün, Türk lisanında (Sakarya) denilmiş olan (Sangare) e döküldüğü mahalde inşa edilmiştir. Demek oluyor ki bu esnada Haçlılar, şimdi yerine Lefke [Osmanili] köyü kaim olmuş olan kadim Levca'nın civarında bulunuyorlardı. İznik'den Lefke'ye yaya olarak ancak altı saat vardır, fakat, yollar, bilhassa eşya denkleri ve yük arabaları önleri kapanıp tıkanmakta olan büyük bir insan kalabalığı için müşkil ve çetin idi; binaenaleyh bu kısa mesafeyi katetmek için ordunun iki gün sarf etmiş olmasına hayret etmemekliğimiz icap eder. Suyun ve otlakların bolluğuna müncezip olan Haçlılar Gallus [Göksu]ün Sakarya ile birleştiği mahalde iki gün istirahat ettiler. Çöl ve susuz bir memleket dahiline girmek üzere bulundukları cihetle, Hristiyanlar iki kısma ayrılmak lüzumunu his ettiler; yalnız bir toprak, o kadar insana, o kadar ata, o kadar davara, kifayet edemezdi. Her iki kolordudan en büyüğü Godefroy, Raymond, Adhémar, büyük Hugues ve Flandre kontu tarafından, diğer kolordu, Bohémond, Tancrede ve Normandie dükası tarafından kumanda edilmekte bulunuyordu. Her iki kolordu, mümkün olduğu kadar birbirine oldukça yakın bir mesafe dahilinde yürüyeceklerdi. Godefroy'un kolu sağa doğru, Bohémond'ınki sola doğru müteveccih oldu. Bu beriki, üç günlük yürüyüşten sonra ve dardüncü günün başlangıcına doğru, zaman zaman Dogorganhi [Tuganlı], Gorgoni ve Ozellis denilmiş olan vadiye ulaştı. Lefke'den Gorgoni vadisine yirmi fersah vardır, ve bu mesafe, vak'ayı bizzat gözleriyle görmüş olan papas Robert'e göre iş'ar ettiğimiz yürüyüş günleri müddetine tamamilen tekabül etmektedir; bu, fazla olarak, Sur [Tyre] lu Guillaume gibi bazı vakayinüvislerin hatalarını da isbat etmektedir ki bunlar bu mesafeyi yalnız bir günlük bir yürüyüş müddetinden ibaret saymışlardır; bu vakayinüvisler, o mahalleri aslâ görmemişlerdi. Bohémond'un ordusu, Hristiyan ordusunun konaklamış olduğu köprüden hareketle takriben üç saat müddet zarfında Sakaryayı takip etmiştir; bunu müteakip nehri sol tarafta bırakarak, kendisini Gorgoni'ye kadar götüren bir vadi dahilinde ileriledi; Evvelâ Tarente prensinin takip ettiği ve Türkler tarafından Visir - Kan [Vezir Hanı] denilmiş olan bu vadinin içerisinde boydan boya, şimdi Karasu denilen küçük bir çay akmaktadır. İsmi büyük bir muharebeye karışan Gorgoni vadisi, Türkler tarafından [Eskişehir] denilen Dorylée ovasına müntehi olur; bu vadi, bu şehrin dört saat garbi şimalisindedir. (Sarısu) denilen ve mütekaddiminin Béthis'inden ibaret olan bir çay çayırıklar ile örtülmüş olan bu vadiyi sular ve Tymbrus [Porsuk] a dökülür. Şimal cihetinde Dogorganleh denilen bir köy vardır: Bu isim Vakayinüvislerimiz tarafından zikredilen kadim Dogorganhi isminin muharrefi olduğu aşikârdır. Nihayetinde birinci Haçlı seferinin mukadderatının taayün ettiği askerî vekayin sahneleri icrası olan vadi, bugün (İnönü) tesmiye olunmuştur; böyle denil-

miş olmasına sebep, civarındaki tepelerin yanlarında oyulmuş ve kabir hizmetini görmüş olan müteaddit mağaralardır. Birinci Haçlı seferinin tarihinde o kadar meşhur olmuş olan yerleri bu kadar tafsilât ve sıhatle iş'ar edebilmiş olmağımızdan dolayı bahtiyarız.

Temmuzun birinci günü sabahındadır ki, Gorgoni vadisine ulaşmış olan Bohémond'un ordusu derhal âzîm bir Müslüman kalabalığının zuhur ettiğini gördü. İznik bozgunluğundan sonra, Kılıç Arslan, yeni kuvvetler toplamış idi. Latin vakayinüvislerinin, miktarını üç yüz bin insana kadar çıkardıkları bu ordunun başında, İznik Sultanı [Kılıç Arslan], bir fırsat bularak ansızın kendilerini bastırmak ve paytahtının [Konya'nın] zaptını kendilerine pahalya ödetmek için, Haçlıları takip ediyordu. Hristiyan ordusunun iki kola ayrılması, müşarünileyh'e, Haçlılara bir hücum icrası için müsait bir fırsat olarak görünmüştür. Kılıç Arslan en kolay mağlûp edilecekleri ümidile en az cesim olan kolorduyu tercih etmişti. Kılıç Arslan'ın ordusu, Gorgoni tepelerine kadar tehditkâr bir vaziyette uzanıyordu. Bu manzara karşısında, şaşırmış olan Hristiyanlar evvelâ tereddüt ettiler, fakat Bohémond ve Normandie dükası, bütün Şövaliyelere yere inerek çadır kurmalarını emrettiler. Az zaman zarfında ordugâh, vadi içerisinde akan küçük bir çayın kenarlarında yerleşti. Bu suretle bir taraftan çay ile, diğer taraftan kamışlar ile örtülü bir bataklık ile müdafaa edilmiş bulunuyordu. Arabalar, çadırları kurmağa mahsus kazıklar ile yapılmış olan şarampollar, ordugâhı ihata ediyordu. Bohémond kadınları, çocukları ve hastaları merkeze yerleştirdi; piyadelere ve süvarilere müdafaa olunacak noktaları tayin etti. Süvariler üç kola ayrılmış oldukları halde ordugâhın baştarafında ilerliyor ve çayın geçidi için mübarezeye hazırlanıyorlardı. Bu kollardan birisine Tancrede ve biraderi Guillaume kumanda ediyordu; diğeri Normandiya dükası ve Chartres kontunun kumandasında bulunuyordu. İhtiyat koluna kumanda eden Bohémond, süvarileriile beraber, üzerinden her şeyin keşif ve harekâtı harbiyenin takip olunabileceği bir tepe üzerinde yerleşmiş idi.

Çadırların kurulmasından evvel, bir Müslüman fırkası, dağlardan inerek, Haçlılar üzerine ok dolusu yağdırmışlardı. Bu ilk hücum cesurane karşılandı. Lâtin süvarileri tarafından takip olunan Türkler, hin firarlarında mutad olan muhimmatı bulamadılar. Bir takım tepeleri tırmanmak mecburiyetinde kaldılar, ve Hristiyanlar zahmetsizce onlara yetiştiler. Bundan dolayı bu müfreze ok ve kılıç altında mahvoldu; yaylar ve oklar, dağların eteğinde sıkışmış olan bu firarîlerin ellerinde faydasız kalmıştı. Bu vak'ayı gözleriyle görmüş olan papas Robert şöyle bağırıyor: «Vay ne kadar gövdeler başsız düştüler, ne kadar vücutlar muhtelif surette kesilmiş olarak düştüler; düşmanın arkada bulunanları, bizimkilerin öldürücü kılıcı altında, öndekilerini ileriye itiyordu.» Fakat, bu Türk müfrezesinin bu suretle ezildiği esnada bir düşman [Türk] kalabalığı büyük nâralar atarak, dağların tepesinden, Hristiyanların ordugâhı üzerine atılmıştı; çay geçilmişti; kadınlar ve çocuklar, ihtiyarlar ve hastalar, silâhsız adamsız, mukavemetsiz olarak düşmüşler, helâk

olmuşlardı; bu dehşetengiz karışıklık içinde, hacıların [haçlıların] feryad ve figanları Türklerin sayhalarına karışıyordu. Türkler, darbele-rine maruz bulunan herkesi katliam ediyorlar; bundan yalnız genç ve güzel kadınları istisna ediyorlardı ki bunları da saraylara tahsis edi-yorlardı [*]. Eğer Aix'li Albert'e inanmak lâzım gelirse, Baronların ve Şövalyelerin karıları ve kızları, bu fırsatta, esareti ölüme tercih ettiler. Bu karışıklık içinde, onların en güzel elbiseleriyle süslendikleri ve Türk-lerin karşısına çıkarak kendilerini takdim ettikleri ve bu hüsnü leta-fetleriyle düşmanlarının kalbini yumuşatmağa çalıştıkları görülmüştür.

Bununla beraber Bohémond, Hristiyanların ordugâhına yardım etmiş ve Sultanı tekrar ordusuna dönmeğe mecbur etmiştir. Bir vekayiname-nin dediğine göre: Yer yüzünde bu kadar cenazenin yattığını görerek, Tarente prensi, «yaşıyanların ve ölmüşlerin şelâmeti için, feryat ve figan etmeğe ve Allaha yalvarmağa başlamıştır. Ordugâhı muhafaza ve müdafaa etmek üzere Şövalye'leri onun etrafında bıraktıktan sonra Bo-hémond, düşman ile kavga etmekte olan Hristiyanlara iltihak etti. Çokluk karşısında korkmuş olan Hristiyanlar, sarsılmak üzere bulun-u-yorlardı. Normandiya dükası, harp meydanında, Bohémond'un ilerisine geçmiş, ve «Allah onu istiyor, bana Normandiya!» feryatları arasında, Müslümanların ortasına atılmıştı. Bu iki reisin görünmesi, Tancrede'in, Blois kontu Etienne'in çalıp çabalamaları Latin muhariblerini yeni-den canlandırdı; Haçın müdafilerinin enerjik cür'eti, Kılıç Arslan'ın ka-labalık ve kuvvetli ordusuna mukavemet ediyor, Hristiyanlar üzerine yağmur gibi düşmekte olan Türklerin okları Şövalye'lerin zırhlarına, kalkanlarına yahut tuğulgalarına karşı ekseriya hükümsüz kalıyordu. Fakat oklar atlara isabet ediyor ve Hristiyan ordusu içine karışıklık saçıyorlardı. Müslümanların bu tarzda muharebe etmesi, haçlılar için bütbütün yeni idi. Vakayinüvisler, bize, ancak uzaktan ve kaçıyormuş gibi harp eden bir düşmana karşı kendilerini müdafaa etmekten âciz kalan Şövalye'lerin râşenâk elem ve ızdıraplarını anlatıyorlar. Bunun gibi, Lâtinler, mızraklarını ve kılıçlarını kullanabilmek için, Türklerle yaklaşımağa çalışıyorlardı. Düşmanlarının usulü harpleri ise birbirine karışmaktan ictinap ve ok yağmuru yağdırmaktan ibaret kalıyordu. Haçlılar kendilerini onların önüne çıkardıkça, onlar saflarını açıyorlar, dağılıyorlar ve biraz ötede tekrar birleşerek yeniden ok atmağa başlı-yorlardı. Atlarının sür'ati, manevralarında, onlara yardım ediyor ve onları haçlıların takibinden kurtarıyordu.

Kuvvetlerin müsavatsızlığı o kadar büyük olan bu muharebede, Bo-hémond'un arkadaşlarının cesaret ve şecaati mucizeler göstermiştir. Muharebeden evvelki tertibattan sarfı nazar etmeğe mecbur olunmuştu; her reis, her muharip ancak kendi fikir ve kararile hareket ediyor ve kendini kendi şiddet ve cesaretine terk ediyordu. Müslümanların elle-rinden kurtulmuş olan kadınlar, Hristiyan saflarını dolaşıyor, ve, gü-neşin yakıp kavurucu şuaları altında boğulmuş olan askerlere serinlik verici şeyler getiriyor ve kendilerini esaretten kurtarmak için cesaret-

(*) - Bütün bu rivayatin Michaud'ye aidiyeti unutulmamalıdır. N. F. B.

lerini artırmağa teşvik ediyorlardı. Bir vekayinamenin dediğine göre: Hiç bir kimse boş durmayordu: Şövalyeler ve harbe yarıyan herkes dü-ğüşüyorlardı; Rahib'ler ve Rahib çırakları ağlıyor ve ibadet edi-yorlardı. muhariplere su taşımakla meşgul olmıyan kadınlar, nev-halar ederek, ölüleri veyahut ölmek üzere bulunanları çadırların altına sürükliyorlardı. Bu muharebenin sonunda, Müslümanların sayısız bir halde bulunan kalabalığı, kaçmak için kendilerine hiç bir saha bırakmı-yacak surette, Hristiyan ordusunu ihata etmişti. Haçlılar, her noktada kuşatılmış sıkıştırılmış bulunuyorlardı; bir vekayinüvisin söylediği vechile, onlar bir koşu meydanında haps olmuş gibi idiler; her iki tarafın zayıfatı korkunç bir derecede idi. İmparator Alexis'in tahtı üzerinde oturmağa cür'et etmiş olmakla meşhur Parisli Robert, arkadaşlarından kırk tane-sinin kendi etrafında helâk olduklarını gördükten sonra, mühlik surette yaralanmıştır. Tancrede'in kardaşı olup pervasızca bir cesarete ve son derecede güzelliğe malik bir delikanlı olan Gillaume oklarla delinmiş olarak düştü. Mızrağı kırılmış ve kılıncından başka kendini müdafaa edecek bir şey kalmamış olan Tancrede bile, Bohémond'un yardımını görmeksizin, Gorgoni vadisinde ikmali enfas etti.

Haç muhariblerinin şayanı hayret cesareti, faik kuvvetlere karşı mübareze ederken bile, muzafferiyeti şüpheli bırakıyordu; fakat o kadar delirane uğraşmalar faydasız kalıyorlardı: Yorgunluktan bitkin bir hale gelmiş olan Haçlılar, hiç durmaksızın yenilenmekte olan bir düş-mana karşı çok zaman mukavemet edemezlerdi. Ansızın binlerce mesret sayhaları, Godefroy'm ikinci Hristikan kolordusuyle yardıma geldiğini ih-bar eder. Muharebenin başlangıcındanberi, Bohémond Türklerin taarru-zundan onu haberdar etmişti. Normandie dükasının hususî rahibi Arnoul sür'atlı bir ata binmiş olduğu halde, Godefroy'i haberdar etmiye gitmiş idi. Postacı, Lorraine dükasının ordusuna Gorgoni vadisinin cenubunda ve ken-dilerine iki millik bir mesafede tesadüf etmişti. Aix'li Albert'in dediğine göre, Hristiyanlar, en tatlı bir ziyafete davet olunmuşlar gibi, muhare-beye koştular. Vakta ki Godefroy, Vermandois kontu, Flandre kontu kendi kolordularının başında oldukları halde dağlar üzerinde göründüler, güneş yevmi seyrinin ortalarında bulunmakta ve ziyası, kalkanlar, miğ-ferler ve yalın kılıçlar üzerine aksetmekte bulunmuştu; bayraklar açıl-mıştı; davulların ve boruların gürültüleri uzaklarda taninendaz oluyor-d u; kır k bin muharip, silâhlarıyla mestur oldukları halde, intizam içe-risinde ilerliyorlardı. Bu manzara, Bohémond'un ordusunu canlandırdı, ve Müslümanlar arasına dehşet saldı. Beş saat vardır ki Tarente prenşinin arkadaşları, tarafeynin müsavi olmadığı bir muharebenin bütün sikletine tahammül ediyorlardı.

Godefroy, Hugues ve Lorraine dükasının kardeşleri olan Baudouin ve Eustache, kırk bin seçme süvariden müteşekkil orduları tarafından takip olundukları halde, düşmanlarla çevrilmiş olan Hristiyan ordugâhı tarafına koşarlar: Papas Robert onları, acıkmiş yavrularının feryat-larile gayrete gelerek avının üzerine atılan kartal ile mukayese eder. Lorraine dükasının ilk hücumuna maruz kalan Müslüman taburları,

aralarına yıldırım düştüğünü zanetttiler. Frenklerin kılıcı altında naişlar yıkılıyordu; dereler ve dağlar ölenlerin feryat ve figanları ve latinlerin avazei meserretleriyle inliyordu. Bu vak'ayı bizzat kendi gözleriyle görmüş olan Robet diyor ki: "Yazık Frenklerin ilk defa kendilerine tesadüf ettikleri kimselere! Bu adamlar bir lâhza sonra artık cesetten başka bir şey değillerdir; zırh ve kalkan onları muhafaza edememiş ve oklar ve yaylar onların hiç bir şeyine yaramamışlardır. Ölmek üzere olanlar inlemekte, ökçeleriyle toprağı ezmekte, yahut yüzün koyu düşerken dişleriyle otları kesmektedirler., Halbuki Bohémond'un ki ile birleşmiş olan Godefroy'un ordusu Türklerin safları arasına karışıklık ve ölüm saçıyordu. Türkler, Raymond ve Piskopos Adhémar'ın kumandaları altında onbin kişiden müteşekkil bir dümdar kuvvetinin dağdan endiklerini görünce yeni bir dehşete duçar oldular; muharebede bizzat hazır bulunmuş olması hasebile sık sık zikretmekte olduğumuz bir vekayinüvis'in dediğine göre bu kalabalığın içerisinde bir râşe geçti. Müslümanlar zan ettiler ki gökten üzerlerine muharip yağmakta, yahut da bunlar tamamiye müsellahtırlar halde dağın yanlarından çıkmaktadırlar. Sultan Kılıç Arslan haçlıların kendisini oraya kadar takibe cesaret edemeyeceklerini ümit ederek, ordusile birlikte tepeler üzerine çekilmişti. Boş ümit! Godefroy, Hugues, Raymond, Adhémar, Tancredes, Bohémond ve iki Robert'ler Sultanın, üzerlerinde bir ilticagâh aradığı tepelerin etrafını kuşadılar. Türklerin kanları yalnız derelerde akmakla kalmıyor: Dağların ve tepelerin yamaçları ve zirveleri de bununla kızarmışlardır. Her tarafta yer yüzünü naişlar örtüyordu. Bir at, yürüyüşü esnasında, ayağını basacak boş yeri zahmetle ancak bulabiliyordu.

Muharebe geceye kadar devam etti, ve bugünün son sahneleri korkunç bir melhame olmuştur. Gorgoni vadisinin şimal tarafında kâin düşman ordugâhını zapt eden haçlılar orada birçok erzak, muhteşem bir surette süslenmiş çadırlar, her nevi yük hayvanı ve bilhassa birçok at buldular. Garpte aslâ malûm olmıyan bu hayvanların görülmesi, onların hayretlerini olduğu kadar meserretlerini de mucip oldu. Hristiyanlar, mağlûp ordunun enkazı üzerinde koşturmak için düşmanların atlarına bindiler. Karanlık tepeleri ve vadiyi örterken, haçlılar malı ganimle yüklü oldukları ve önlerinde, makam şükranında, ilâhiler ve münacatlar taganni eden rahipleri olduğu halde, ordugâhlarına döndüler. 1097 senesinin temmuzunun birincisi olan bugünde reisler ve askerler şan ve şerefle muhat olmuşlardı. Vekayinüvisler diğer birçok rüesanın daha isimlerini zikrederler, meselâ Baudouin de Beauvais, Galon de Calmon Gaston de Bearn, Gerard de Cherisi bu kabildendir.

Sur = Tyr'li Guillaume diyor ki: «Bunların hepsi de kendilerine ebedi bir şan ve şeref kazandıran fütuhatları ile cesaret ve şecaatlarını izhar etmişlerdir. Muharebe esnasında yahut esnayı firarda öldürülmüş olan müslümanların sayısı, vekayinamelerde, yirmi bine çıkarılmıştır. Haçlılar, ordunun muhtelif saflarında, arkadaşlarından dört binini kaybettiler.

Muzafferiyetin ertesi gün, Hristiyanlar, cenazelerini gömmek için muharebe meydanına gittiler. Bu cenaze alaylarına rahiplerin ve rahip çıraklarının şarkıları terafuk etmiştir; oğulları için validelerin, dostları için dostların inledikleri işidildi. Rahip Robert bize diyor ki: «Vakayı ve hadisata hakkaniyet üzere hüküm vermeğe kabiliyetli insanlar bütün bu ölüleri İsa'nın şehitleri gibi tebail etmişlerdir.» Bu matem merasimini müteakiben derhal çılgınca bir neşe ve sururun heyecanlarına geçildi. Türklerin cenazeleri soyulurken onların kanlı elbiseleri için münakaşa ve münazaa edildi. Zaferlerinin şevk ve sürürü içinde bazan Hristiyan askerleri düşmanlarının zırhını sırtına alır ve Müslümanların geniş ve dalgalı elbiselerini iktisa eder, bazan bunlar mağlûpların çadırlarında otururlar ve Asyanın süs ve âdetleriyle eğlenirlerdi. Hiç silâhı olmıyanlar Türklerin münhani kılıçlarını aldılar, ve kemankeşler kurburlarını uzaklara kadar yer yüzünü örtmüş olan oklarla doldurmuşlardı.

(Devam edecek)

Neşir sahasına çıkması Reiscumhur ve Millî Şefimiz tarafından memnuniyetle karşılanan "Ünsi'nin Farsca Selçuk Şehnamesinin metin ve tercümesinin başındaki ön sözü bazı notlarla birlikte sütunlarımıza geçirmeği faydalı bulduk :

Ünsi'nin Selçuk Şehnamesi hakkında birkaç söz

Konya ve havalisinin tarih, atikıyat, coğrafya ve jeolojisi üzerine bazı monografi ve büroşürler (1) hazırlarken yaptığımız araştırmalarda başka ellerde, yerli ve yabancı kütüphanelerde asılları ve kopyaları bulunmadığını öğrendim ve birbirini tamamlar mahiyette gördüğüm; bazı yazmalar satın almıştım.

Bu eserlerden bazılarını daha Osman Oğullarının ilk devrinde, Anadolu'nun eskidenberi bir Türk yurdu olduğunu ve orada türlü namlar altında yaşyarak hükümetler kurmuş, medeniyetler meydana getirmiş insanların Türk ırkına mensup bulunduklarını belirten ilmî bir ceryanın mevcudiyetini açıkca göstermesi itibarile, çok mühim buldum.

6/6/1941 tarihinde bizi taltif eden Reisi Cumhur Millî Şefimiz İsmet İnönü'ne, Türk ve Anadolu tarihinin aydınlatılmasına hizmet edecek

(1) - Hazırladığımız Monografi ve broşürlerden bazıları şunlardır :

- a) - Selçuk Veziri Sahip Ata Oğullarının hayat ve eserleri Halkevi tarafından bastırılmıştır. (Merhum M. Ferit Uğur'la müşterek.)
- b) - Selçuk büyüklerinden Celâlüddin Karatay ve kardeşlerinin hayat ve eserleri. Halkevi tarafından bastırılmaktadır. (Merhum M. Ferit Uğur'la müşterek)
- c) - Konya, Akşehir, Ilgın, Kadınhan, Beyşehir, Seydişehir, Karaman, Ermenak, Ereğli, Karapınar - Sultaniye kazalarındaki Selçuk, Eşref, Karaman ve Osman oğulları devirlerine ait kitabeler. Altı kitaptan mürekkep olup Halkevi tarafından bastırılmak üzeredir. (Merhum M. Ferit Uğur'la müşterek.)
- ç) - Turgut Oğulları ve eserleri.
- d) - Eşref Oğulları ve eserleri.
- e) - Selçuk ümerasından Muinüddin Süleyman Pervene ve oğulları.
- f) - Konya ve havalisinden yetişenler.
- g) - Ahmet Eşref Nersisi'nin Farsca Selçuk Şehname'sinden bazı parçalar.
- h) - Mehmet Dehaninin Farsca Selçuk ve Karaman Şehnamesinden bazı parçalar.
- İ) - Narincan'ın " " " " "
- j) - Yarican'ın " " " " "
- k) - Türkçe Şikâri tarihi (Çıkarmakta olduğumuz Konya mecmuasında merhum M. Ferit Uğur hscamızın himmetile yeni harflere çevrilip, tamamen tefrika edilen bu eserin kitap halinde neşri arzu edildiğinden tarafımdan yapılmış olan haşiyelerle tab'ı teemmül edilmektedir.

olan bu yazmaları arzettim. Tetkik ederek Tercüme edilmeleri ve basılmaları arzusunu izhar buyurdular (2).

Bugün bu yazmalar arasında bulunan Ünsi'nin Farsca Selçuk Şehnamesinin aslı ile tercümesini bastırmakla, bu yüksek işareti yerine getirmeğe başlıyorum.

Maksadım, mümkün olursa, Anadolu Türk tarihine yarayabilecek bir seri yardımcı kitaplar çıkarmaktır.

Selçuk Şehnamesi denilince Tous'lu Firdövsî'nin meşhur şehnamesi gibi binlerce beyitlik büyük edebî bir eser hatıra gelmesin. Biz, neşrettiğimiz bu Şehnamepe binlerce beyti ve o kalem kudretini aramak beyhude zahmettir. Biz bu eserde edebiyat, şiir değil, tarih vak'alarını arıyoruz.

(2) - Bu mühim yazmalar şunlardır :

- a) - Bastırdığımız Ünsi'nin Farsca Selçuk şehnamesi.
- b) - Birinci Yıldırım Bayezit Han zamanında (792 - 895 H) yazılıp 921 H. de Mehmet said tarafından istinsah edilen Lutfi'nin Farsca Selçuk şehnamesi.
- c) - Aksarayda Keyhusrev camii Müderrisi İbrahim oğlu Seyid Mehmet Şerif oğlu İsmailin 765 H. de telif edip 858 H. de Sivashlı Osman'ın talebelerinden Süleyman oğlu Ethem oğlu Mahmut oğlu İbrahim tarafından istinsah edilen Arapca (تذكرة العبر والاعصار في بحث الامم والامصار) Tezkiret - ül - iber velâsar fi Bahs - ül - ümem ve Emsâr.
- ç) - 773 te Ahmet oğlu Hasan oğlu Mekmet Küşteri tarafından yazılıp 813 de Serdar Kurt bey'in himmetile Göçü Karyesinden Ali oğlu Hasan Hüseyin tarafından kopya edilen Türkçe (شجرة البشر في حقيقة الخبر) Şeceret - ül - Beşer fi Hakikat - ül - Haber
- d) - 901 H. de yazılıp 1163 H. de Konya Mevlevihanesi Aşçıbaşı Harputlu dede,deki nushadan Hacı Fettah ağa camii İmamı Hacı Kerameddin oğlu Abdullah tarafından kopya edilen Arrpca (كتاب المداين) Kitab - ül - Medain
- e) - 929 H. de Efsus'lu Süleyman oğlu Ahmet oğlu Abdülkadir tarafından yazılan Farsca Selçuk ve mufassal Karaman tarihi.
- f) - Aşık - ül - Eflâk Kermanî Seyit İlyasın 1161 H. de yazıp Hacı Fettah ağa zade Zülfikar ağa namına İbrahim oğlu Hacı Hasan oğlu Hafız Kâmil Celâlüddin tarafından kopya edilmiş olan Türkce manzum (Karamanname).
- g) - 1143 H. de İldeş köyünde tevattun eden Telmak'lı Hâki tarafından söylenmiş olan Konya ve havalisini musavver Türkçe manzum eser. (1193 H. de Kelendoslu Ahmet oğlu Süleyman oğlu İbrahim tarafından kopya edilmiştir.
- h) - 1163 H. de Konyan'ın Hoca Faruk mahallesinden Baki oğlu demekle müşteher Seyit Ali tarafından naklolunan Arapca كتاب عين العرفان من انساب الاتراك = Kitabü - aynül - Urefa min emsâl - il Etrâk. (3)
- i) - Selçuk, Karaman ve Osmanlı tarihine ait müteferrik Arapca, Türkce vesikalar. (Profesör Mükrimin Halil İnanc, Konya mecmua'mızın 36 ncı savısında çıkan Anadolu'da Türk birliği adlı konferansında bu yazmaların ehemmiyetini tebarüz ettirdiği gibi İsmail Hami Danişmend de Cumhuriyet gazetesinde - Atalarımızın tarih telâkkisi - adlı dört makalesinde bu yazmaların kıymetinden bahsetmişlerdir H. N. Adsız'da Çınaraltı mecmuasının 27 ni sayısında - Mühim bir dergi - adlı makalelerinde Konya mecmuamızdan bahsederken bil münasebe aynı mevzua temas etmiştir. Profesör Dr. Ahmet Zeki Velidi Tugan da bu eserlerle ilgilenmiştir.)

Müellif, isminin Ünsî olduğunu, Horasın Künayed (3) kasabasından bulunduğunu eserinin iki yerinde söylüyor (4).

Eseri istinsah eden Hafız Hasan efendi de kitabın sonunda Ünsî'nin adına bir Lokmanlık ilâve ederek onun, asrın allâmesi olduğunu ve Mevlevî tarikatına mensup bulunduğunu tevkîrle kaydediyor (5). Bundan müstensihin; hal tercümesini bilmediğimiz Ünsî'nin şahsiyetine dair bilgi sahibi bulunduğunu, manasını çıkarabiliriz.

Konyada gömülü büyüklerin isimlerini yazan bir manüskri de gördüğümüz "Lokmanî Dede," eğer bahsettiğimiz bu zat ise, Ünsî'nin mezarını burada aramak iktiza eder.

Kitabın yazılmasından bahsederken Ünsî, bu eseri 785 H. de Halepte mihnet içinde biirdiğini söylüyor (6).

Bu yıllarda Halep Mısır'a bağlı idi. Mısır tahtında Seyfuddin Berkuk'tan sonra ikinci defa saltanat süren Türk Kölemenlerinden ikinci Hacı, Osmanlı tahtında Murad - 1 - Hudavendigâr Gazi, Konya tahtında da kızı Nefise Sultanın kocası Karaman oğlu Mahmud oğlu Halil oğlu Alâüddin Bey oturmakta idiler.

Yine aynı bapta Ünsî, Alâüddin Keykubad zamanından ve onun ricâlarından bahsederken; Âriflerin makâmı bulunan Konya'ya gelip İshak tekkesine mihman olduğunu yazıyor (7) ki bu tekkenin Kony'da Doğum evinin arkasına tesadüf eden yerdeki Şeyh İshak Kâzerunî tekkesi olduğunu sanmaktayız.

Kitabın yazılma tarihi göz önüne alınca bu Alâüddin, birinci Keykubad olamaz. Bir de kitabın iki yerinde; 738 H. de doğan Timur Han-

(3) — کناید = Künayed: Horasanda Nişabura bağlı ve bir çok âlimler, şairler yetiştirmiş olan Cunabud - کنابد - Kunabud kasabası mıdır? ..

(4) — بشق اوزباغ خراسام

.....

بلده ام کناید انس نام

زاقلم عرقم بدلم بانك

چنانكه زمهد وجودم كناید

.....

(5) — العلامة المصر لقمان انس المولوى طاب ثراه

(6) — درآن سال كه هفتصد و پنج

تمام شد در حلب بابضم رنج

(7) — چنانكه شد قونیه مقر عارفان

شدم در نكه اسحق مهمان

dan (8) bahsedildiğine göre; bu Alâüddin, üçüncü Keykubaddır. Bunun 696 H. den 701 H. ye kadar saltanat sürdüğü malûm bulunduğuna göre Ünsî, Alâüddin Keykubad III. ün saltanat zamanında pek genç bir yaşta Konya'ya geldiği ve bir asra yakın ömür sürdüğü tahmin olunabilir.

Ünsî, eserinde Karamanlıları övmediğine bakılırsa, Konya bunların eline geçtiği zaman Halebe göçmüş diyebiliriz.

Konya'da gömülü bulunan Lokmanî Dede de, yukarıda işaret edildiği üzere bu zat ise; Halep'ten geri dönüp Konya'da ölmüş demek olur. İşte Ünsî'ye dair şimdilik bildiğimiz bunlardan ibarettir.

* *

Elimizde bulunan nusha 7 × 18 ebadında cönk tarzında ve tûlânî açılır bir defter şeklindedir. Birinci Mahmud Han'ın saltanat devrinde Ilgın'daki Lala Mustafa Paşa camii imamı Mehmed Emin oğlu Seyid Ahmed oğlu Hatız Hasan efendi tarafından asıl nushasından 1161 yılı Cemaziülevvel ayının ilkinde (Mayıs 1748 M. talik) yazısile kopya edilmiştir. Kırk sahifeden mürekkep bulunan eserin baş sahifesi oldukça müzehheptir. Sahifelerine tek mısra halinde beyitler sıralanmıştır. Her sahifedeki mısra adedi değişiktir. Mısralar mesnevî şeklinde kafiye sözler halindedir. Bazı mısralar failâtün failün; bazıları da feulün feulün feulün feul; veznine uyuyor fakat diğerlerinin vezni yoktur.

Metinde: (سرزرگواش کون، آى، يلدیز خان) mısraından sonra bir mısra eksiktir. Çünkü bu mısra ile kafiye diğer bir mısra daha yoktur.

Bu Şehnâmenin aslı veya daha eski bir kopyası elimize geçse idi şüphesiz pek iyi olurdu.

Eserin müstensihler elinde bozularak mısraların vezinlerini kaybetmiş olduğunu kabul etmek de doğru olamaz. Eğer asıl metin tahrif edilmiş olsaydı o zaman eserin birçok yerlerinden mâna çıkmaması icap ederdi:

Eser:

Hamdüsena, kitabın telif sebebi, Selçuk ocağının nesilleri, Anadolu Selçuk devletinin kuruluşu, Keyhüsrev'in Konya'da şah oluşu, Süleyman şah dedikleri Melekşah'ın tekrar şah oluşu, Keyhüsrev'in tekrar Anadolu'ya şah oluşu, Keykâvus'un babasının yerine şah oluşu, Karaman oğlu ile cenk, kötülükle müttasîf kâfirlerle cenk, Tatarla cenk ve onlara galebe, Karaman oğlu ile tekrar cenk, Halifeden Şaha mektup, Şahın diyara nizam vermesi, Şahın yaptığı hayırlar, Şahın ukbaya gi-dişi. Namları altında 16 babdan müteşekkildir (9).

(8) —

.....
قاچ اوکه جد تیمور است بدان
چشیده، دار، جنکیز، تیمور اقصای

(9) — حدوثنا، سبب تألیف کتاب، دریان انسال آل سلجوق، دریای سلجوق روم، شه شدن کیخسرو در قونیه، شه شدن ملکشاہ بتکرار که کویند سلیمان شاه، شه شدن کیخسرو بتکرار در روم، شه شدن کیکاوس بجای پدرش، جنک ابن قرمان، جنک کفارد شمار، جنک تاتار و غلبه ایشان، بتکرار جنک ابن قرمان، نامه فرستادن خلیفه برشه، بردبار نظام کردن شه، خیرات کردن شه، ارتحال شه بمقبا.

İçinde Selçukilere, Karamanlılara ve Osmanlılara ait oldukça mühim malûmat bulunan kitabın anlattığı vukuatta bazı karışıklıklar mevcuttur ki bunlardan bazılarını nihayetdeki esamii fihristinin karşılıklarına yazdığımız notlarda düzelttik.

Bunlar da pek tabii görülmelidir. Çünkü bu karışıklıklar eserin kısmen halk an'anelerine, kısmen de mahallî duygu ve bilgilere dayanılarak hikâye edilmesinden ileri gelse gerektir.

Alâüddin Keykubad III. e Bağdat halifesinden mektup gelmesi ve hükümdarın Bağdada elçi göndermesi bahsinde de zühul vardır. 656 H. de Hülâgû tarafından Bağdattaki ruhanî ve cismanî hükümetlerine son verilen Abbasi halifesine elçi gönderilemeyeceği meydandadır. Bu, Alâüddin Keykubad I. zamanına aittir.

Keza Alâüddin Keykubad III. ün 707 H. de zehirlenerek öldüğünü yazıyor ki bu zat 701—702 tarihlerinde Gazan Mahmud'un emrile şehit edilmiştir. Binaenaleyh bu vefat tarihi de Keykubad III. den sonra ikinci defa Selçuk tahtına geçen Gıyasüddin Mes'ud II. ye aittir. Fakat bütün bunlara rağmen tarihçiler her halde bu eserle çok alâkadar olacaklardır.

Selçuk tarihi hakkındaki sözler, ezcümle bazı isimler umumiyetle malûm olanlara hiç benzemedikleri için ayrıca şayanı dikkattir.

İsrail Arsian Beygu'nun, Torus Boğa; oğlu Kutlumuş'un Kutluğ Han; birinci Süleyman'ın Saltuk Alp ve Davud'un, Kuntav olması gibi (10).

Şimdiye kadar Süleyman'la Davud'u hep Müslümanca adlarla tanıyorduk. Sonra diğer Türkçe ve Farsça Selçuknamelerde zikrolunmayan o devirleri yaşamış ümera, ulema ve meşayih isimlerinin zikredilmiş olması da mühimdir. Biz bu isimlere, elimizdeki diğer yazmalarda dahi tesadûf ediyoruz (11).

(10) —

شہ اقلیم فارس آلپ ارسلان

طمع کرد بملک قوتلوغ خان

لشکر قوتلوغ از جنک مغلوب

بی زحم زید جسد قوتلوغ خان

تسخیر کرد آنتاکیہ از کفار

بنام صالقی سلیمان گفتند

کرد کروہ ایشان بخاکسار

بر آیین عرب رکن الدین کویند

فرزند اوکہ نامش قونتاو

بکورش نام داود نوشتند

(11) — Lûtfi'nin Farsça Selçuk Şehnâmesi, Abdülkadirin Farsça Tarihi,

تذکرۃ العبر والاعصار فی بحث الامم والامصار، شجرة البشر فی حقيقة الخبر.

Münih Üniversitesi sabık İslâm devletleri ve Şark dilleri müderrisi Profesör doktor Karl Züsshaym, bize yazdığı bir mektupta :

«Bence eserin en ziyade ehemmiyeti, Aşık Paşa Zade ile Neşrinin Osmanlıların zuhur ve evaili hakkında verdikleri malûmatın tahakkuku ve «Esbkeşan» muharebesi hakkında şimdiye kadar meçhul kalmış savaş mahallinin tesbitinde vukua gelen tevsidir. Sonra Karaman sülâlesi hakkındaki haberler ve bilhassa ilk Prenslarına karşı beslenen itimat-sızlık şayanı ehemmiyettir. Selçuk tarihinden pek çok meşahirin de adları veriliyor. Sahib Ata'nın ilk Alâüddin zamanında iş başaranların bakışını kendi üzerine çektiği de pek muhtemeldir. Ünsi'nin esatiri şecerei etrâk hakkında verdiği rivayet de mühim görünüyordur» demektedir.

Eserin Türkçeleştirilmesini, Millî Şefin bizi taltifleri sırasında aramızda bulunan kıymetli ilim adamlarımızdan eski Maarif Müdürü ve Muallim Mehmet Ferid Uğur üstadımızdan rica etmiştim; kabul buyurdular. Fakat hastalıkların eserin biran evvel tercüme edilmesine mani olduğu gibi (Halifeden Şaha Mektup) babına gelince de vefat ettiler. Rahmetle anarım. Bundan sonrası fudalâdan eski Evkaf Müdür Umumisi Üstad Mehmet Hayri Önel'un himmetleriyle ikmal olundu.

Bu suretle sonra erip metinle birlikte bastıracağım eserin lüzumlu gördüğüm notlarını da metne karıştırmamak için nihayetdeki isimler fihristine ilâve ederek yazdım. Bu eserimizi terceme ve metinleriyle birlikte diğerleri takip edecektir.

M. Mes'ud Koman

Kıymetli tarihçilerimizden H. N. Adsız tarafından Ünsi Şehnamesinden Türkçeleştirilmiş bir kısım...

SELÇUK ŞEHNAMEİ

O yaratıcı Tanrıya şükürler olsun. Sayısız, ebedî hayat vücade getirmiştir. Her zerre sabah, akşam onu kutlulamaktadır. Birliği her nesnede katıksız görülmektedir. Onun her işi kâinatı bürümüşdür ve ebedîdir. Eşsiz bir yaratıcıdır ki gücü meydandadır. Bu kâinat onun gökteki tahtına göre bir zerredir. Nimeti çoktur ve yer yüzü ululuğunu gösterir. Öyle bir Tanrıdır ki yarattıklarının her yerde sahibidir. İş eksiksizdir. Her yönde vasfı tamdır.

Bu göklerin dönmesi, Tanrının, sevgilisi Muhammed'e söylediği «sen olmasaydın gökleri yaratmazdım» hikmetine dayanmaktadır. Muhammed ilk yaratılıştaki hazır, fakat Yalavaçların sonuncusu olarak geldi. Onun nuru ta eskidenberi melekût âleminde parlamakta idi. Ülkesi doğru yolun üzerinde idi. Kendisi kurtarıcı, sözleri de devâ oldu. Güzel ahlakı ile sapıklığı yer yüzünden kaldırdı. Ona sayısız selâmlar olsun ki yer yüzünü azgınlıktan ve dinsizlikten kurtardı. Şeriatı ve hükümleri olmasaydı İnsanlık hiçlik içinde perişan olurdu. İnsan ahlakı her yerde hor ve hakir olup çiçeğe değil, dikene benzerdi. Onun ocağına çok çok senalar olsun. Eshabının himmeti kutlulansın. Çünkü o himmetle dünya rahat buldu. Kızgınlık ve kin gidip ferahlık geldi. Ben onun aşkila Horasan bağından yetiştim. İsteğim şefaatine erişmektir. Künayed şehrindeyim, adım Ünsi'dir. Kalbim onun sevgisile daima ağlar. Ey istekli! dünyanın sıkıntısından şikâyet olan bu hikâyeyi dinle, zaman geçer, felek döner. Bil ki bu hiçlikte yalnız iyi adlılar ün salar. Gönlüm kendinden geçerek Selçuk Padişahlarını övmeye başladı. O Padişahlar adalet ve doğrulukla göğü süsleyen güneştiler. Oğuz burcundan doğdular. Anadolu'ya gelip sel gibi yayıldılar.

Kitabın telifinin sebebi

Göğdem'in beşiği Künayed'den geldiği gibi, ırkımın yurdundan da gönlüme ses geliyor. İrkim adına gönlüm söyledi. Kalemim de arslanların savaş meydanından haber olsun ve adları bu dünyada bilinsin diye Anadolu'dan, Halep'ten, Şiraz'dan yazdı. Klavuzum her zaman doğruluktur. Yoldaşım doğru ahlak ve vatanımın güzelliğidir. Eser, yüce adı Keykubad Alâüddin olan ârifler kutbu adına, birçok emek ve sıkıntı ile 785 (= 1385 Milâdî) yılında Halep'te tamam oldu. Ahlakı evliya gibi

di. Fakat savaşta kaplandı. Pürüzsüz olarak âdil ve cömerd yaratılmıştı. Meclisini süsleyenler ârifler idi. Yüce şeriat üzere meclisinde her dil açıktı. Veziri, nedimî ve halis emiri Sahib Ata ile Ulu Karatay'dı. Belh güneşi olan, o, hakikate ermiş Celâlüddin onun tam müsahibi idi. O kutlu çağda İshak, Sinan, Hasan Alp, Kutlu, Ahi German, Burhan Kerim, Evhad gazilerin başı idi. Şücaüddin, Sadrüddin kalem sahipleri idi.

«Şeyh Anber», «Medüddin» yiğit zahitlerdendi. Müsahipleri arasında Kadı Mir vardı. Padişahın savaşçılarından olan Ali Tav, Kurd Hasan ülkede onun baş muhafızları idi. Bütün âriflerin, gazilerin saf bağladıkları bu çağda her yer bunların meclisile bezenmişti. Anadolu Şeyh Osman ve Tavus Ata ile Ebülvefa'nın çavuşu Alemşah Gazi o zaman yaşamışlardı. Konya'nın ârifler durağı olduğu böyle bir sırada ben de İshak tekkesine konuk olmuştum. Eflâtun'un makamı ile 300 lülesinden sular akan çeşmeyi gördüm. Tâ göğe yükselm o İskender yapılı 12 hüma burcunu gördüm. O Padişahın durağı rahat ve emniyet içinde idi. Her yerde sular akıyordu. Bunları övmek için isteğimiz uyandı. Orada kaplan yaratılışlı Türkler hüküm sürüyordu. 360 zaviye, 70 hankah, yollara bakan yedi büyük cami, yıldızlar gibi 300 mescid vardı ki hepsinin önünde saf sular akıyordu.

Selçuk Ocağının Nesilleri

Bu arslanlar neslini ta kökünden başlattım. Türk, Tüten, İlçe, Koyuk, Baku Han. Beşinci göbekte meşhur Almca gelmektedir. Onun ikiz oğulları Moğol ve Tatar'dır. Bu iki dal'dan binlerce budak çıkarak yer yüzünde soyları çağaldı. Tatar'ın neslinden Kuku, Malinç, Önsoy, Al ir, Ordu, Sevinç ve Bay Toy geldi. Yiğitler yiğidi Moğol'un neslinden Kara Han, Orhan, Güz Han geldi. Karahan'ın oğlu olan Ünlü, Oğuz, o Padişah, Türk devletinin kurucusudur. Büyük oğulları Gün, Ay Yıldız Handır. Öteki oğulları Gök, Dağ, Denizdir. Hepsî de korku bilmez arslanlardır. Osman'ın babası olan kahraman Ertuğrulun büyük Atası Gök Han'dır. Deniz Han'da şüphesiz Selçuk'un büyük Atasıdır ki dokuz kök buna daima tanklık eder. Türkmenlerin büyük Atası olan kahraman Dağ Han'ın da ülkeler ve dağlar fatihi olduğunu söylerler. Bozancar, Buka ve Dutuman ile Kaydur, Kaçol, Kıl Han da bunelkindir. Bil ki «Kaçol» Timurun Kıl Han da Cengizin büyük atasıdır. O yiğit Padişah Kubilay, o erkek aslan, Kıl Han'ın oğullarındandır. Kubilayın oğlu Bertan bey, İzmir kıyısında denize hakim oldu. (Kubilayın) öteki oğluna İrdikçe derler, onun (İrdikçe) nin oğlu Fatih Barlas dır. Barlasın oğlu Bas ok. Cengizin babasıdır. Soğuk Han ile Dengiz de kardeşleridir.

Ertuğrulun Gök Han dalından geldiğini, Selçuk ocağının Deniz Han'dan çıktığını, Moğol ve Türkmen'in de Dağdan çıktığını işit. Ülkeler açan bu nesli unutma. Bu üç nesil yağmur ve sel gibi her yere taşmışlardır. Oğuz, Deniz, Bakuliin, Kubilây, Cemşit, Dara, Cengiz, Aksak Timur hep Türk beşiğinden tabini cihangiri olmuşlardır. Fakat ne çare ki dünyada vefa yoktur.

Geçen nüshamızda büyük İngiliz Türkoloğu S. J. Redhouse'a dair bir yazı neşretmiştik. Ulus'da aynı mevzuda bir makale gördük. Bu makale Londra'da çıkan The Asiatic Review mecmuasında Nisan 1942 tarihli sayısında M. Sidney Balister tarafından yazılmış ve B. Nüzhet Baba tarafından dilimize çevrilmiştir.

Dilimize ve memleketimize büyük bir sevgi ile bağlanmış ve bütün ömrünü Türkçeye vakfetmiş olan bu bilgin hakkındaki yazı, dilimize bu kadar fazla önem verdiğimiz bir sırada, ölümünün 50'inci yılında, geçen nüshamızdaki yazıyı ikmal etmek için aynen naklini lüzumlu ve faydalı gördük.

Türkçe İçin Çalışanlar :

Büyük İngiliz Türkoloğu REDHOUSE

Redhouse, Sir James William (1811 - 1892) şarkiyat bilgini olup, James Redhouse'ın, Elizabeth Saunders'ten olan ilk erkek evlâdıdır. 30 Birincikânun 1811 de Londra civarında doğmuştur. Küçük yaşta yetim kaldığı için 1819 dan 1826 yılına kadar Christs Hosprtal'da tahsil etmiştir.

İşte İngilterenin yetiştirdiği en büyük Türkolog Redhouse hakkında millî biyografya lûgatindeki çok kısa yazı böyle başlamaktadır. Fakat İngilizceyi hakkiyle öğrenmek istiyen bütün Türkler veyahut da Türkçe bilmek istiyen bütün İngilizler eninde sonunda Redhouse tarafından vücuda getirilen ve ismiyle anılan anıt eseri tanımak suretiyle muhaririyle bu suretle tanışmış olurlar. Bütün bunlara mukabil de Redhouse'ın hususî hayatı hakkında hemen hemen hiç kimse bir şey bilmemektedir.

Redhouse daha onbeş yaşında iken Akdeniz'de bir seyahatte İzmir ve İstanbul'a uğramış ve burada iken Osmanlı İmparatorluğunun hizmetine bir tornacı ustası olarak kabul olunmuştur. Tophane'de tabii birçok Türklerle temasa gelmiş ve Türkçe öğrenmek hevesine düşmüştür. Bu heves onun bundan sonraki hayatının başlıca meşgalesi olmuştur. 1830 da şark Türk dilini öğrenmek üzere Rusya'ya giden Redhouse orada dört sene kaldıktan sonra İngiltere'ye dönmüştür.

Daha henüz 23 yaş gibi pek genç bir çağda iken Redhouse Türkçe - İngilizce - Fransızca bir lûgat yazmaya koygılmıştı. Fakat bu büyük işe başlamasıyla bırakması bir oldu. Çünkü Türkçe - Fransızca kamusıyla Thomas Xavier adındaki müellif bu işte Redhouse'a tekaddüm etmişti. Bunun için de eserini tehir etti.

Redhouse'in Londrada bulunduğu zaman büyük dostu Namık Paşa Londra sefaretine tayin olunmuştu. Namık Paşanın maiyetinde bir sürü askerî ve bahri subaylar bulunuyordu. Namık Paşa ve Redhouse aralarında büyük yaş farkına rağmen daha evveleri İbni Batuta'nın seyahatnamesini tercüme etmişler ve bu tercüme İngiltere Kralı tarafından Sultan Mahmud'a takdim edilmişti. İşte gerek bu dostluk gerek Namık Paşa'nın genç Redhouse'ın bilgisine karşı duyduğu hürmet yüzündendir ki Paşa, Türk subaylarının tahsillerini deruhte etmesini Redhouse'dan rica etmişti.

Fakat İstanbul'un füsunu dayanılmaz bir cazibe olmak icabeder ki, Redhouse 1838 de evvelâ Veziriâzama ondan sonra da Hariciye Nazırına mütercim ve mahrem tercüman olarak tekrar Yakın - Şark'a dönmüştür. İşte gerek Redhouse gerek Türkiye için bu seneler en sevimlisi olmuştur. Hariciye Nezaretinde Ahmet Vefik ve Fuat efendi ile birlikte çalışan Redhouse her ikisinin de zamanla veziriâzam payesine çıktıklarını idrak etmiştir. Bu üç genç hayatlarını Türkiye'ye İngiltere'yi ve İngiltere'ye Türkiye'yi tanıtmaya vakfetmişlerdi. Nezarete çalıştığı zaman Redhouse «Nelson'un hayatı» nı, ve Bahriye Kolleji matbaası tarafından neşrolunan diğer bir eseri de «Seyrisefain hulâsası» adıyla gene Türkçe'ye çevirmişti. Aynı sene yani 1840 da da Osmanlı Hükûmeti Bahri Komisyon'u teşekkül etmiş bulunuyordu ki Redhouse bu komisyona ve binâhare Suriye'yi abluka vazifesini üzerine almış bulunan donanma nezdine bir misyonla âza tayin edildi. Donanma nezdindeki vazifesi İngiliz Avusturya ve Türk donanmaları arasında iatibatı temin etmek ve karadaki Türk orduları ile bu donanmalar arasındaki işbirliğini kolaylaştırmaktı. Bu harbin sonunda Redhouse İran'la Türkiye arasında sulh şartlarını tesbit etmek üzere murahhas tayin edilerek Erzurum'a gönderilmişti. Dört sene süren konuşmalardan sonra Redhouse sulh muahedesini üç lisanla - Türkçe, Fransızca ve Farsça olarak - hazırlamıştı. Bu nazik meselede Redhouse muahedeyi öyle bir dikkatle hazırlamıştı ki tek bir kelimesini bile değiştirmeye lüzum görülmemişti.

İşte bu Erzurum'da bulunduğu müddet zarfında Redhouse bir taraftan da lûgatini hazırlamış ve Erzurum Belediye Reisi vasıtasıyla Sultan Mecid'e takdim etmişti. Sultan lûgati kabul ederek masrafı hazineye ait olmak üzere tabına müsaade etti, (Çok muhtemeldir ki bu 1854 de çıkan ilk nüshadır)

Redhouse Erzurum'da iken «Muhakemeli Osmanlı dili grameri» adıyla Fransızca bir kitap da yazmıştır ki bu da 1846 yılında Paris'te tabolunmuştur.

İstanbul'a döndüğü zaman lûgat müellifi, Fransa'nın ormancılık kanun ve nizamnamelerini Türkçe'ye çevirmiş ve bunlar da Türk orman-

cılık kütükhaneşine başlangıç teşkil etmiştir. Bu sıralarda Redhouse Hariciyeye bağılı bulunan tercüme dairesinde bir kütüphane kurma uğraşılıyor ve kütüphanelerle Nezaret arasındaki muhaberat da tercüme için Redhouse'ın elinden geçiyordu. Fakat ne yazık ki müellifin bu arzusunun yerine gelmesine sağık durumu engel oldu. Redhouse Erzurum'da aldığı bir hastalıktan dolayı İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı ve İngiltere hariciyesinde tercüman olarak işe başladı.

Bir sene sonra Kırım seferi başladığı zaman bu yorulmaz insan Türk dili üzerine başka bir eser hazırlamaya uğraşıyordu. Bu küçük ve fakat çok faydalı kitapçıkta müellif Türkçeyi lâtın harfleriyle yazmıştı. Şimdi Türkler lâtın harflerini kabul etmiş olduklarından Redhouse'ın o zamanki imlâ şekliyle bugünkü arasındaki farkı göstermek üzere sözlükten bazı kelimelerin imlâsını alalım : fagfür, fa'ide, fa'iz, fal, falya, faqat, fagir, fâre, farz, fassulya.

Dikkat edileceğı gibi sözlükteki imlâ şekilleri lâtince köklere çok yakındır. Bu usulü seçerken hiç şüphe yok ki müellif, zamanında her münevver insanın lâtince ile ülfeti olmak lâzımgeldiğini hesab ederek hareket etmiştir. Hattâ o tarihlerde birçok İngiliz mebuslarının lâtincedeki kusurlarından mebusluk payesine bile lâyık görülmediğı pekâlâ hatırlarda olsa gerektir.

Bu işlerle uğraştığı sıralarda Redhouse'ın diplomatik vazifesinin hitama erdiğini görüyoruz. 1851 yılında Paris'teki sulh müzakerelerinde filî bir rol oynayan müellif bundan sonra vazifeden affını rica ederek Londra civarında Kilburn'a çekilmek ve burada hayatın sonuna kadar edebiyatla uğraşmak istedi.

Ve burada senelerdenberi tasarladığı o rakipsiz lûgatini hazırlıyacaktı. Bu lûgat Osmanlı lisanında bulunan bütün kelimeleri, terimleri ve mecazî mânada kullanılan cümleleri, şark Türkçesini, Arapça ve ve Farsça kelimeleri de içine alacaktı.

Redhouse, kelimeleri iki deftere yazıyor, bunların birinde Fransızca, diğesinde ise İngilizce manâlar ve karşılıklar bulunuyordu. Birkaç yüz sayfa yazdıktan sonra iki lûgat vücuda getirmektense, tek fakat daha büyük bir eser yazmanın daha muvafık olacağına karar vererek o suretle işe başladı ve evvelce yazdıklarını tekrar tasnif etti. Bu daha büyük eserde kelimelerin mânalarıyla birlikte edebiyatta kullanış tarzlarını cümleler ve Acem şairlerinden beyitler yazarak izah ediyor, birçok Arap darbımesellerini de alarak manâlarını anlatıyordu. Bu eser okadar mufassal bir ölçüde tutulmuştu ki tek bir kelime için bazan elli sayfa yazı yapmak ve izahlar yazmak icabediyordu. Bir rivayete göre müellif gazete büyüklüğünde kâğıt kullanarak bu büyüklükte sayfalar kullanıyordu. O kadar çalışkan bir insan olduğu bilindiğı için Redhouse hakkındaki bu rivayete inanmamak için bir sebep yoktur. Şimdi İstanbul'da bulunan ve el yazısı ile yazdığı müsveddelere bakılacak olursa, vücuda getirmek istediğı eserin bu kadar büyük ve mufassal tutulduğuna şüphe caiz değildir. Fakat bu tek bir hayatın yetmeyeceğı kadar uzun ve büyük bir işti. Nihayet bunu anlıyan Redhouse 1890 ve 1891 yıllarında

rında işi bıraktı ve bitirdiğı ciltlerden İngilizcelerini. British Museum'e, Türkçelerini de Türkiye'ye hediye etti. İki sene sonra da 1892 de Redhouse göçmüş bulunuyordu.

Bu sönüş bizi müellifin hayatındaki en büyük faciaya ulaştırmaktadır. Çünkü eserin 12 ciltten aşağı olmıyan Türkçe kısmı tamamiyle ortadan kaybolmuş bulunuyor. Bilinen de şudur ki Redhouse Türkçeleri İngiltere'den Sultanın kütüphanesi adresine posta ile sevketmiş fakat bunlar bir daha bulunmamak üzere kaybolup gitmiştir.

Bugün elde Redhouse tarafından toplanan şaheser bir lûgat vardır. Fakat bu lûgat sonradan derlendiğı için bize sonsuz kaynaklar halinde sunulacağı muhakkak olan gayet kıymetli birçok kısımları ne yazık ki elde etmiş değiliz. Lûgati toplıyan zat da, önsözünde buna telmih ederek tarih, coğrafya, din ve biyolojiye ait birçok değerli malûmatın bazı zorlarla kaydedilemediğini yana yakıla söylemektedir.

Şu halde : acaba bu materyel ne oldu? sâli yerindedir.

Redhouse lûgatlerinin muhtelif tabırlara ait mukaddimleri o zamanlar İngiltere ile Türkiye arasındaki ruh münasebetlerini ifşa bakımından da çok alâka vericidir. Ne yazık ki bunlar müellif hakkında pek az tafsilât vermektedir. Bu mukaddemelerden biri her zaman için tekrarlanırsa değerinden bir şey kaybetmeyecek kadar enteresan olduğundan burada bir daha tekrarlıyalım. Bu sözler aynı zamanda lûgatin niçin İstanbul'da tabedildiğini belirtmek bakımından da faydalıdır :

«Atlantik'in öte tarafında tesis olunan Anglo-Sakson cumhuriyetine mensup ve samimiyetle meluf fertlerden teşekkül eden küçük bir insan grubu uzun zamandanberi İstanbul ve Türkiye'nin sair kısımlarında etabli bulunuyorlardı.

Amerikalıların etrafında gitgide çoğalan Türk dostlar ve bilhassa Türkler arasında İngiliz fikir hayatı ve edebiyatına karşı uyanan ilgi öyle bir dereceyi bulmuştu ki onlara bu alâka ve arzularını tatmin hususunda bazı kolaylıkların ve hattâ Türklere İngilizce öğretmek için tercümelî ve izahlı bazı kitapların neşrine lüzum hasıl olmuştur. Bilhassa ki rus harbi biter bitmez Sultanın hükûmeti 30, 40 kadar memuru bahrî askerî ve diplomatik şubelerde fûnun ve ulûm tahsil etmek üzere İngiltere'ye yollamış bulunuyordu. Hattâ bunların ardı kesilmeyip daha başkaları da gönderileceğı bilinmekte idi.

«Bu dakdire değer projelerinde Amarikalılara yardım etmek üzere Londra'da bir komite teşkil olundu. Komitenin adı İngiliz - Türk edebiyat komitesi idi. Komite yukarda adı geçen ve ona benzer gayelerin gerçekleşmesi için Türkiyede'ki ihtiyaç nisbetinde para toplamaya teşebbüs etti. Hazırlanmasına başlanmış olan İngilizce - Türkçe kamus bundan sonra daha ilerletilmiş, çalışmalar başlamış ve halka sunulmuştu. 47.000 kelimeden ibaret olan bu kamusun başına İngiliz etimolojisine ait küçük bir bent de ilâve olunmuştu.

İşte bundan dolayı da müellifin 1856 yılında yaptığı ve şayet lüzum hasıl olursa daha büyük bir eser hazırlamak hususundaki vadinin de yerine getirilmiş olduğunu görüyoruz.,,

Yukardaki satırlar 1861 tarihinde bin küsur sayfa üzerine mellifi Redhouse tarafından kifayetsiz görülen lûgatin mukaddimesinin bir kısmıdır. Fakat Redhouse'ın bütün çalışmalarını lûgat yazmaya hasrettiğini sanmak hatadır. Dostu Namık Paşa ile birlikte iki memleket arasında daha sıkı bir kültür anlaşmasına hizmet etmek Redhouse'ın hayatında gaye edindiği bir meseledir. Ve bu sebeptendir ki 1881 de Celâlettin'in mesnevisini İngilizceye çevirmiştir. Ayrıca daha başka eserler ve mesnevinin mısralarını da keza İngilizceye çevirmiştir. Rodhouse'ın hoşmeşrebligine bir nümune olmak üzere bu esere yazdığı mukaddimeyi buraya alıyoruz.

"Bu cildi halka sunarken gene aynı tenkitçi halktan müellif şunu rica eder ki eseri manzum olarak takdimden doğan bazı kusurlara göz yumulsun ve bunlar hoş görülsün. Kendim şairlik iddiasında olmadığım gibi, son zamanlara kadar kafiye yazı sanatında behre iktisabına çalışmış degildim.,

Redhouse'ın yazdığı, tercüme ettiği birçok kitap ve makaleler hiç şüphe yok ki şaheseri olan lûgatinin yanında ikinci plânda kalırlar. Bu ölmez eser asırlar boyunca yaşayan bir anıt gibi duracaktır. Zannederim ki Türkiye'de Redhouse'ı şahşan tanımış olan bazı ihtiyarlar hâlâ yaşamaktadırlar. Hattâ daha birçok kimselerin de onu tanıyanlardan birçok şeyler duymuş olmaları çok yakın bir ihtimal dahilindedir. İngiltere'de bu hakiki âlim hakkında yazdıklarımın fazla bir şey öğrenmek maalesef kabil olamıyor. İlim adına bu kâmil idsan hakkında onun şöhret galerisinde lâyık olduğu mevkie çıkarılması için Türkiye'de Redhouse hakkında hafızalarında bilgi mevcut olanların bu iyi işe yardımları çok arzu edilir.

MEVLEVİLER ŞEHİRİ KONYA

Yazan : Cl. Huart

Çeviren : Sait Sungur

— 45 inci Sayıdan —

Dördüncü Bölüm

Eskişehir harbinden sonra haçlı ordusunun takip ettiği yol —. Kütahya [Cotyaucüm] —. Bir şehrin yakınında olması dolayısıyla eski yerlerin maruz bulunduğu tehlike —. Çavdarhisar (Aizani) —. İyon tarzındaki jupiter mabedi —. Altın taş.

Eskişehir'den ayrılmadan evvel, haçlı ordusunun Eskişehir harbinden sonra takip ettiği yola bir nazar atf edelim. Son harbin başlangıcında uğradıkları felâketli sürpirizden kaçınmak için tek bir ordu halinde toplanmış olan ordu Antiochette [Pisidya Antakya'sı] üzerinden ve Kütahya, Symada [Eski Karahisar]ı sağda bırakarak cenuba teveccüh etti. Bununla beraber doğru yolda birçok manialar vardı: Bu taraf çok az meskündür, ve bu muazzam orduya lâzım olan menabii gayri kafidir; o kadar ki Kılıç Arslan geriye çekilirken el'an Rum olan bu yerlerin halkını çıkarıp köyleri yakarak bütün bu mintayayı korkunç bir şekilde tahrip etmişti. Doğru yol, Eskişehir'den başlayıp çayın karşısındaki Bolvadine varmak için Seyid Gazi [Nacaleia], Hüsrev Paşa han ve Bayattan geçen yoldur. Bu yol çok kısadır; ve ordu şeflerinin yerli rehberlerden aldıkları malûmatın doğru olması takdirinde yürüyüş halinde bulunan bir orduya gayri kâfi miktarda su bulmak için epice beklemek icap eden yüksek yaylalar üzerinden geçer. İmparator Alex'is elde ettiği rehberlerin verdiği nasihat üzerine bu yolu intihap etmek için çok mücbir sebeplerin bulunması lâzımdı. Kütahya yolu pek okadar rahat degildi. Eğer yaylalar üzerinden giden yol takip edilseydi bu yolda, Seyid Gazi yolu gibi, manialarla dolu idi. Bir kere pek az su bulunuyordu; ve tahrip edilmiş fundalıklar halinde el'an mevcut olan ormanlar yürüyüşe engel teşkil ederdi; bundan

başka Porsuk geçidini Kalburcuk köprüsünden müdafaa etmek lâzımdı. Diğer cihetten Porsuk, etrafı sarp kayalarla hudutlu ve ordunun yürüyüşüne mani teşkil edecek vaziyette idi. Aynı zamanda Kütahya, bu sırada, Bizanslıların elinde gibi idi; Eğer Rum rehberler Seyid Gazi yaylaları vasıtasıyla doğru cenup yolunu tavsiye ettilerse bu, Rum köyleriyle dolu olan Porsuk vadisini haçlı ordusu gibi tahripçi selin geçişinden kurtarmak için değil midir?

Ne olursa olsun, Eskişehir'den Pisidya Antakyasına bu yürüyüş esnasındadır ki Haçlı ordusu ancak Suriye Antakya'sının muhasarası esnasında hayvanların çoğu mahvoldu, su ve et bulunamadı. Şövalyeler ya yayan yürümek veya eşeklerin, öküzlerin sırtında gitmek gibi hem acıklı, hem gülünç bir vaziyete düştüler. Eşyalar rast gelinen her eins hayvana, keçi, domuz ve köpeğe yüklendi ve bir kısmı yolda bırakıldı. Susuzluk feci bir şekil aldı. Ve binlerce haçlı öldü. Albert d' Aix bu hususta korkunç yazılar yazmıştır. Günün birinde köpekler bir ırmak buldular; ordu bu ırmağa karmakarışık bir şekilde atıldı; ve birçok asker burada boğuldu. Seyid Gazi ovasından geçişin hatırası vakanüvislerin çoğunda karanlık bir perde ile örtülüdür.

21 Mayıs —. Eskişehir'den fena bir zamanda ayrılıyor: Bol bir yağmur yolları bozuyor ve yollar, kaygın ve tehlikeli oluyor; su çukurlarda birikiyor, o kadar ki üzerinden atlıyarak yürümek lâzım. Bununla beraber küçük kârvanımız neşeli. Beygirler bütün gün dinlendiler, jandarmalarımız yeni. İki yağmur sağnağı arasında, başımızın üzerinde, Porsuk nehrine ve İnönü ovasına hâkim olan ve evvelki gün diğer sahilden fark ettiğimiz eski kaleyi görüyoruz: Burası şehrin kalesidir. Siyah ve delik deşik olan duvarlar geniş cephelerini bize gösteriyor; fakat biz onun esrarını derinleştirmeyi düşünmeksizin sadece uzaktan selâmlamakla iktifa ediyoruz. Seyahat atlıların Walterproof yani müşambaları üzerine hiç durmadan dökülen yağmur kadar hiç bir şey heyecanı yok etmiyor. Sağ tarafta bir çiftlik bize bu mıntakanın yegâne ağaçlarını gösteriyor. Yol burada ikiye ayrılıyor: Fakat biz tercih yapmıyoruz. Eğer geceyi hücre köylerin birinde, fena hazırlanmış yemekler yiyerek geçirmeğe mahkûm olmak istemiyorsak Porsuğu takibden vazgeçip gece olmadan evvel Kütahyaya varmak için bomboş iki yayla arasından geçmemiz lâzım geliyor. Bize noktai hareket teşkil eden bahsettiğimiz çiftliğin etrafını dolaşarak sağa dönüyoruz; sonra çok boş ve yalnız kayalıklar, cılız otlar ve dikenleri ihtiva eden ilk yaylaya giden yokuşları çıkıyoruz ve zaman zaman çok dalgalı bir arazi üzerinde, ufukta parçalanan iki bulut arasında güzel manzaralar görüyoruz; aynı zamanda Seyid Gazinin geniş ye bomboş arazisi cihetinde, nehrin öbür tarafında ve solda sivri tepeler, sarp yarlara şahit oluyoruz. Ekinlere ancak «Musa özü»nde yani uzun zamandanberi, belki Kırım harbinde muhaceretle yerleşmiş bu çerkes köyünde rast geliyoruz.

Saat onbirde tekrar Porsuk vadisine iniyoruz, ve bir kısmı Roma, bir kısmı Türk tarzında yapılmış on beş gözlü köprüyü, Kalburcuk köprüsünü geçiyoruz. Nehir bu gözlerin bir veya ikisinin içinden

akıyor; diğer gözler vazifelerini görmek için, atıl bir surette çayıra yayılarak, Sonbaharın bol yağmurunu ve karların erimesini bekliyor. Bu Kalburcuk ismi, bu nehirde bulunan bir balık ismine benziyor. Bu kelime hiç bir diksiyonerde yok. Ötede Rus [İsba] ları gibi ağaç kütüklerinden kaba bir şekilde yapılmış bir kaç kömürcü evinden mürekkep fakir bir köy; ve sonra yüksekte, Eskişehirdenberi heybe içinde getirdiğimiz pek simeti kırıp yemek için durduğumuz kumlu derbent. Burası yağmurdan korunulabilecek ve kahve pişirmeğe müsait bir ocak önünde ısınabilecek bir yer. Kumlu derbent, kurumuş çam dallarile örtülü bir çatıyı ihtiva eden kısmen toprağa gömülü bir nevi kulübedir. Kalın camlarla örtülü iki veya üç delik bu kulubenin içini aydınlatan yegâne münfit. Burada, bütün sene, posta nakliyatının selâmetini temin için bir jandarma müfrezesi bulunur. Bu zavallıların uniformaları paçavra halinde; uzun zamandanberi bu uniformalar yenilenmediği gibi hemen yenileneceğine de benzemiyor. Avrupanın ihtişamlı jandarma garnizonlarından, jandarma serpoşlarından ve manda derisinden yapılmış silâhları muhafazaya mahsus mahfazalardan uzaktayız. Burası bir başka âlem.

İki Avrupalı seyyah, ateşin önünde elbiselerini kurutuyorlar. Kütahya'dan gelen bunlar, bizim gibi, sağnaktan ıslanmışlar. Bu seyyahlar el'an yapılmakta ve Ankara istikametinde uzatılacak olan hattın bir şubesini yani Eskişehir - Kütahya hattının ilk projesini yapmağa memur mühendisler. Barometrelerimize bakarken etrafımızdakiler bizi, muhakkak, rakip bir şirketin mühendisleri zannediyorlar ve hiç bir şey söylemiyorlar. Kumlu derbent'de tesadüf ettiğimiz bu garip istihkânı unutmamız.

Kumlar içinde açılmış dar umumî yol devam ediyor, bir vadiye iniyor ki burada derhal, Frikyada çok umdmî olan ve kayaların amudi cidarlarını bir sünger gibi delerek yapılmış bulunan mezar hücrelerine rastgeliyoruz. Yolun yeniden yüksek bir yaylaya çıktığı yerde bulunan Seydi köyde müteaddit eski sütünlara tesadüf ediyoruz. Yüksekliğe çıkınca, burada Eskişehir'den ayrıldığımızda geçtiğimiz ilk yayladan daha kuru bir yere geliyoruz: Burada, toprağın her yerinde kayalar görünüyor, beygirlerin nalları, kum taşları halinde yuvarlak bir hale gelmiş olan bu kayalar üzerinde sürüyor. Takip ettiğimiz yol kısa olmakla beraber sıkıntılı, o kadar ki her halde yapılmakta olan demiryolu buradan geçmez. Demiryolu. İvicaclı olmasına rağmen, herhalde Porsuk vadisini takip etse gerek; çünkü bu yolda seyrüseferini besliyecek köylere rast gelir; halbuki bu yayla daima aynı halde kalmağa mahkûm çıplak topraklardan ibarettir.

Arazi, birdenbire, önümüzde alçalıyor. Yolun iki saat ilerisinde, günü nihayetlendirmek için ilerleyen koyu renk bulutlarla simsiyah olmuş yüksek bir dağın eteğinde Kütahya çok lâtif bir şekilde iyice fark ediliyor. Etrafında Murad dağın tepeleri bizim yakından görmemize müsait olacak bir vaziyette dağı çerçevesi-

yor. Ayacağımızın dibinde bulunan şu ovada inmek lâzım; fakat bu ancak bir çeyrek zamana muhtaç. Tekrar geçtiğimiz Porsuk üzerindeki eski Türk köprüsünü geçerken fotoğraf çekiyoruz. Önümüzdeki düz bir araba yolu bize büyük bir şehre yaklaştığımızı haber veriyor. Bahçeler ve sıra sıra ağaçlar arasında uzanan yol sekiz kilometre uzunluğunda, sağda, Herli ismindeki bir Tatar köyünü selâmlıyoruz, ve şehrin methalinde çimento ile yeni yapılmış bir kârvansarayına iniyoruz. Burasını bir Tatar yaptırmıştır ve yolcu kabul etmektedir. Hiç karışmamış ve Cengiz Han Moğollarının hakikî torunu olan bu Dubrncalı Tatar acaip bir tip; şakaklarına kadar enen kaşlarını taşıyan başı, badem gözleri, buruşuk derisi ve sakalsız çehresine kıpkırmızı uzun ve üstüvanî fes altında gülünç bir tesir yapıyor. Buna, herhalde orijinal bir mahiyette, biraz deli oluşunu da ilâve ediniz. Burada, son defa olarak, karyola gördük.

Bizi misafir eden zatın bir semaveri var. Ne büyük sevinç! Biz suyu kaynatacak olan kömürleri sarı bakırdan kazanın içine atıyoruz, ve bunun kaynamasını beklerken, geciktığımızden, hükûmet konağına koşuyoruz. Arazi yağmurla ıslanmış ve bu şerait altında, gece vakti, Türk Valisini ziyarete gitmek pek te hoş değil. Vali, maalesef henüz daireden ayrılmış ve evine gitmiş. Hükûmet konağında fena mizacı, ve ellerinde bir emir olmadığı halde, bizim seyahatımızı kolaylaştırmak hususunda hazırlıksız, ve ecnebilere karşı bir süniyet ve alâkasızlık besleyen, kendilerini bir tehlikeye atmaktan korkan iki polis komiseri var. Seyyahlar tarafından çok gülünç ve fakat biraz da nefretle anlatılan sıkıntıların beşte biri, Türkiye’de pek umumî olan, bu zihniyete dikkat etmediklerinden ileri gelmektedir. Fakat dolaştıkları memleketlerin lisanını hiç bilmedikleri ve öğrenmek zahmetine de katlanmak istemedikleri için budalaca hareketlere sürüklenen ve düçar oldukları bütün müşkiller dolayısıyla nihayet hayretler içinde kalan bu zavallı seyyahların bu hallere düşmesini istemiyoruz. Biz, Kütahya polisinin fena mizacını yenmek usulünü biliyoruz. Bu, mutasarrıfı bu akşam ziyaret etmekten ibarettir. Her ne kadar şiddetle yimek yemek ve sonra uyumak ihtiyacında isek de kendisini ziyaret edebileceğimiz saati öğreniyoruz. Bize, ertesi sabah erkenden çekirge mücadelesi için Uşak’a gideceği ve kendisinin bu akşam bizi görmek arzu ettiği söyleniyor. Çok nazik olan Tatar el lâmbasını yakıyor, (Türkiye’de şehirlerde, gece olduğu zaman, ancak büyük el fenerlerle dolaşılabilir.) ve

bizi, henüz bol yağmurla rutubetli olan kaldırım sokaklardan götürüyor. Arnavut olan Mehmet Veysel Paşa bizi çok mütefrit bir tavırla karşılıyor. Yalnız bütün müşkillerimizi haletmiyor, aynı zamanda, sarıklı bir Türk olan Belediye reisini bize tanıtıyor, ve şehri onunla beraber gezmemiz için bize randevu aldırıyor. Bütün bunlar yarın sabah olacak. Yemeğimizin hazır olmasını beklie beklie hemen hemen gece yarısı oluyor; Belediye reisi saat beşte bizi bulacak. Biz uyumak istiyorsak kaybedilecek zamanımız yok.

Eski Kütahya’da orta zamanlardan kalma âbideler var: Bu âbideler oğlunun Konya Selçukîlerinin hakimiyetini sarstığı Germiyan oğlunun torunları Germiyan Sultanlarının, Kütahya, merkezi hükûmeti olduğu devirde yani ondördüncü asırda yapılmış camilerdir. Cengiz Han tarafından kurulup oğulları ve torunları tarafından inkişaf ettirilen Moğol İmparatorluğunun muazzam tazyiki Küçük Asya’nın bazı şehirlerinde hakim olan vasallarla Konya arasındaki çok zaif bağları yok edince Germiyanın oğlu olan Germiyan oğlu istiklâlini ilân etmişti. Babası Germiyan bey becerikli ve metin bir insan şöhreti bırakmıştı; Osmanlı müverrihlerinden Münecimbaşı «o, buraları uzun zaman idare etti ve iyi müdafaa etmesini bildi.» diyor. Bunun oğlu Kütahya’da yüz sene kadar devam eden bir devlet kurmuştur. Ali Şir bey ismindeki bu oğlunun halefi ve oğlu Alemşah’tir. Torunu Ali bey kızını Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid’e verdi; Ali beyin oğlu Yakup beyle bu mahalli hükümdarların sülâlesi nihayet buldu. Osmanın tahtına henüz oturmuş olan Bayezit’le teke beyliği arasında vukua gelen harp esnasında, Yakup bey, huzura kabulü maksadile hediyelerle beraber hükümdarın yanına gitti: fakat düşmanla münasebette bulunduğu zannedilen kendisi hapis ve hükûmeti zaptedildi. Sonra, Yakup bey Anadolu’ya ısgale hazırlanan Timurlenk’in yanına kaçtı ve onun Anadolu seferine iştirak etti. Osmanlı İmparatorluğunu mahvolmak tehlikesine sokan ve İstanbul’un zaptını elli sene geciktiren Ankara muharebesinden sonra birçok vilâyetlerle büyütülmüş eski hükûmetini tekrar kurdu. Timurlenk Hamid oğulları arazisinde harp ederken kendisinin esir ve hasta olan Bayezid’i muhafazaya memur edildiği söylenmektedir. Fakat Orta Asya’ya getirilen ve orada ölen korkunç Türk fatihi, Germiyan beyliğinden büyük bir yardım görmemiştir. 1428 senesinde biz Yakup beyi Bursa’da Osmanlı hükümdarı

Fatih İkinci Mehmed'i ziyaret etmek üzere ziyaret ettiğini fakat orada bulamadığı için Edirne'deki karargâhına kadar gitmiye mecbur olduğunu görüyoruz. Seksen yaşında bulunan ve çocuğu da olmıyan Yakup bey bir vasiyatname ile beyliğini Osmanlı hükümdarına bıraktı ve Kütahya'ya avdetinden biraz sonra öldü. Germeyan beyliği bu suretle nihayet buldu.

Bu devrin âbideleri kaba bir şekilde kazılmış ve güçlkle okunan arapça kitabeleri taşımaktadır. Biz bunları, takriben bir asır kadar evvel Selçukîlerin arap taş kazıcılarının yazdığı iyi muhafaza olunmuş, vazih ve zarif kitabelerile mukayese ettiğimiz zaman Küçük Asya'da Moğol tesirinin yayıldığı ve iptidâîliğin yeniden doğduğu hissine kapılır. Fakat biz buna iştirâk etmiyoruz.

Harap bir halde bulunan Mecidiye medresesinin büyük kapısı üzerindeki Arapça bir kitabe Milâdi 1304 senesine tekabül eden Hicri 704 senesini gösteriyor; fakat okunurken ihmal edilmiş olan birkelime, diğer kitabelerin tarihlerle tetabuk etmesi için, bu rakamı on kadar fazlalastırarak yetmiş seneye çıkarabileceği ihtimalinden şüpheliyim.

Kurşunlu camiin methal kapısı üzerindeki beş satır, Kaleibalâ camiinin methal kapısı üzerindeki üç satır, diğer malûmat arasında milâdi 1375 - 1376 ya tekabül eden hicri 777 rakamını veriyor. Bu sene Germeyan devletinin parlak devri olacak ki umumî binalar yapabilmek için kâfi miktar boş zaman ve servet bulunmuş. Yanlış olarak buranın en eskisi sayılan bir cami hicri 783 milâdi 1381 senesini gösteriyor. Görülüyor ki ilk defa söylediğimiz 704 rakamı yanlıştır, ve bu, acele ve gayri kâfi okuyuştan münbaistir. Müessesenin hakikî ismile Hacı Halilin oğlu kanunşinas İshak camii denmesi icap eden küçük Yakup Çelebi camiine gelince bunun tarihi Osmanlı devrine aittir: Hicri 837 [milâdi 1433 - 1434]. Henüz altı sene olmuş idi ki gümüş renkli aylı kırmızı bayrak Kütahya'nın surlarında dalgalanıyordu.

Bursa'daki camiin adını taşıyan ve hiç bir suretle onunla kıyas kabul etmiyen Ulu çami içinde eski zamanların izlerini yok eden ve halâ da devam eden tahribata şahit olduk. Demiryolu eski kitabelerin birçoğunu tahrip ediyor. Mühendislerin köprü, üzerinden su yolu geçen köprüler için taş ihtiyaçları var. Bunlar yerli halka müracaat ediyorlar; ve eğer demiryolu inşaat tezgâhının

yakınında iyi yontulmuş güzel taşları ihtiva eden eski harabeler varsa felâket! Anadolu demiryolu umum müdürlüğünün ya ihtimamla muhafaza ederek estampaj ve fotoğraflarını almak suretile âbidelerin ekserisini kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptığını söylemek lâzımdır. Fakat Kütahya'da böyle değil. Ulu camide bir stel üzerinde ve müzeyyen bir çerçeve içinde bir Yunan kitabesi ve bunun ortasında da iki başlı Roma kartalını bulduk. Maalesef, tatminkâr bir mâna çıkarabilmek hususunda bu kitabe çok fena vaziyette idi. Bu stelin bugün mevcut olabilmesi için büyük şans lâzım.

Kütahya yeni zamanlarda çiçeklerle süslü çini imalâtile şöhret bulmuştur ki bu sanat M. ve M me M. ve Dieulafoy'nin isbat ettikleri gibi bütün ilk zamanlarda İrau'da mevcut sanatın taklididir. İstanbul camilerinin duvarları bu zarif ve lâtif tezyinatla örtülüdür. Bu sanat şimdi tamamen kaybolmuştur. Mamafih bu son senelerde ihya edilmeğe çalışılıyor; Kütahya'daki bir dükkânda yalnız çini değil eski modelleri kaba bir şekilde kopya etmek suretile her türlü toprak avanı hazırlanıyor, İstanbul çarşısında bir çini deposu var. Bunları görmek için Anadolu'ya gitmiye lüzum yok. Unutulmuş bir sanatın bu modern mahsulları hiçbir kıymete malik değildir; süslerinin kabalığı eski Kütahya'nın en zaif eserlerinden yüz kat daha aşağıdır. Lâtif bir sabah vakti Eski kaleye çıkıyoruz; kabilemiz tamamilen şehre yabancı olan belediye memurlarından ibaret; bunlar bizi müşkilâtsızca takip ediyorlar; fakat sabahdanberi mükemmel bir şehirli duygusile şehrin her şeyinden istifade ettiren ve bütün iltifatlarını ibzal eden Belediye reisi herhangi bir bahane ile kayboldu.

Hayretler içinde kalan biz bu anî ayrılışın mânasını soruyoruz, bize cevap olarak harabe halindeki bu kaleye müteallik mahalli batıl bir akide icabı olduğunu söylüyorlar. Bu kaleye çıkan bütün memurlar yakın bir zamanda vazifelerinden azledileceklerine kani. Yerli halktan olan Belediye reisi, her ne kadar mahcup bir vaziyete düştü de, bu batıl akideye riayet ettiğinden mevkiini muhafaza edebilirmiş; İstanbul'dan veya diğer münevver muhitlerden gelmiş diğer zeki memurlar buna ehemmiyet vermiyorlar ve bizi, korkmadan, takip ediyorlar. Bu izahatın doğruluğunu kaleden aşağıya endiğimizde mütebessim bir çehre ile ve sevinç içinde olarak bizi bekliyen Belediye reisini gördüğümüz zaman anladık.

Bugün kalede Texier'nin kaydettiği ne o kırık mermer arslan ne de Bizans lâhdi var. Bizim bu çıkışımızdan muvaffakiyetsiz dönmek için kırılmaç yuvaları ve örümcek ağları arasında camiin kitabesile kalenin cenup tarafındaki duvarına konmuş bir taş üzerindeki fazla kıymeti olmıyan Yunanca yazılmış ölüm kitabesini istinsah ettik :

«Lucius ve Socrates, pederleri Lucius ve anneleri [Léod] amia nin hatıraları için.»

(Arkası gelecek sayıda)

“Sandı,, Efsanesi

“Toprağının her karış parçası için ayrı bir efsaneye sahip bulunan Bozkırlılardan dinlemiştim.

Arazinin darlığı, kuraklığı ve çoraklığı ile ün almış bulunan kazanın bütün bu tabiat nankörlükleriyle alay eden Suğla (Karaviran) gölü mın-takasinda ve gölün doğu kıyısında eski, pek eski zamanlarda biri Bey yaşarmış.

Emeğini toprağın bereketi emrine vererek bol hububat elde edermiş.

Yılın birinde Bozkır, belki Konya için de, felâketli denilen bir mahsul yılında, kuraklık dolayısıyla hemen tamamen suyu çekil-miş bulunan Suğla arazisinden, bereketli bir mahsul kaldırmış.

Bütün uzak veyakın köylerin armud kurusundan un ve yaban diken-lerinden saman tedariki için çırpındıkları bir sırada kendisi, cimri bir zenginin kasası üzerindeki titizliği ile anbarları üzerinde titrer olmuş. Ahırlı nahiyesine adını veren ahırın sahibi bulunan civardaki Arvana herkes gibi daralmış, bu beye katırlar sırtında altın göndererek biraz buğday ve saman tedarik etmek istemiş. Bey, Arvana beyi tarafından gönderilen aliunları, getiren hayvanların önüne koymuş; ne yapacağını ne yapmak istediğini hayret ve sabırsızlıkla bekliyen Arvana beyinin adamlarına dönerek müstehziyane :

Ata verdim yemedi, ite verdim yemedi, bu altınlar olsa olsa sizin karnınızı doyururlar, bizim işimize yaramaz. Götürün bunu bana gön-derene.... diyerek zavallı Arvana beyine buğday ve saman yerine altın-larını iade etmiş.

Bu insaniyetsizlikle hissizlikten ziyadesile nefret duyan ve gazaba gelen Arvana beyi komsusuna dönerek ve altınlarına bakarak : Dost sandımdı.. demiş ve her şeye rağmen emekle topraktan gayri hiç bir şeyin insana vefakâr olamayacağını ifade etmek istiyerek bundan böyle zamanımıza kadar (Sandı) ismini taşıyacak olan köyün beyinden, top-rağını daimî surette suya gark etmek suretile intikam almak hevesine düşmüş.

Kendi küçük beyliğinin sınırları içinde bulunan ve Suğla gölünde bir dil gibi uzanan “bölme,, burnunun güneyi ile katır tepesinin doğu etekleri arasındaki dar boğaza, hâlâ bugün bile izlerine tesadûf edilen geniş seddi inşa suretile kölü bir büyük ve üç küçük düdenden mah-rum etmek ve yer altındaki mecralarını kaybedan suları gölün kıyısın-da ve gölün eteğinde bulunan Sandı beyi arazisine saldırtmak istemiş.

Bugün nereden ve nasıl getirildiğine hayret edilen büyük kayaları sıra sıra yerleştirmekle işe başlamış. Bu sırada oğlu ölmüş. Ve Arnav beyi: Oğlum öldü ham tıraş, bense kaldım kır tıraş; dünyada ölüm olduğunu bilseydim koymazdım taş üstüne taş.. demiş (*).

Hiç beklenmiyen bu ölüm sonu bir hiçlik ve adem olan dünyada intikam his ve hareketlerinin de boşluğunu Arvana beyine bu suretle idrâk ettirmiştir.

Yukarıya koyduğumuz efsaneyi Bozkır kaymakamı Salâhattin Görbil den dinledik.

Hikâyede adı geçen «Arvana» beyi fikrimizce Etiler devrinde bu halide hükûmet süren Aravana Kırallıdır.

Yeni Eti devletini kuran Subbiluliuma'nın son devirlerinde kendisine sadakatsizlik eden tâbi devletlerden biri de Aravana idi. «Sandı» beyi de belki bir Eti prensidir.

Arvana, Karaviran (Suğla) gölünün cenubunda bir köydür. Gölün suları çoğalınca, köyün önündeki tabii körfez de, tahtelarz bir ceryanın mevcudiyeti hiss olunur.

Buralarda çok eski devirlerde, belki de Arvana Kırallığı zamanında, yapılmış bir takım şehir ve kale harabeleri mevcuttur.

Kale, köyden takriben beş kilometre batıda Tinas tepe üzerindedir. Tepenin civarında bugün ormanlar içinde kalmış mühim yıkınlar vardır.

Köylülerin Arvan Kırallının yaptığını söyledikleri baraj mühim bir eserdir. Bir dağdan diğer dağa uzanmış olması Arvana köy düdenine (göl ve denizde girdab, suyun dönerek akıp kaybolduğu yer) doğru gölün sularını akıtmamak için yapıldığı hissini vermektedir.

Arvana, Şemsettin Sami merhume göre «Boz dişi deve» anlamındadır: Kamus Türki S. 31

Bu isimde Niğdenin merkez ve Ürgüp kazalarında da iki köy vardır.

M. Mes'ud Koman

(*) - Mütেকait başmuallimlerden Abdülğafar da böyle rivayet ediyor :

Kendini vardım, yüz kırk yaşına kart tıraş
Oğlum vardı yüz on yaşına ham tıraş
Dünyada ölüm var iddiğini bilseydim
Komazdım taş üstüne taş

26 - 30 Ağustos Zaferi

Nazım Evren

— Baştarafı bundan evvelki sayıda —

Atlı hücumunda yaralanan gazilerimizin istirahatleri temin edilmek sargıları tazelenmek üzere ilk rastladığımız eve misafir olduk ve esirlerle fırka karargâhına gittik.

Karargâh; havlısı genişçe bir eve yerleşmiş bütün arkadaşlar neşe içinde fırka kumandanımız Mürsel Paşa'nın etrafını çevrelemişlerdi.

Getirdiğimiz esirleri karargâha teslim ettik. Yaptığımız atlı hücumunun neticelerini, karargâha dönerken geçirdiğimiz tehlikeli hadiseleri kumandanımıza anlattım.

Bütün arkadaşlar maceramızı dikkat ve sevinçle dinliyorlardı.

Fakat karargâhın bu neşesine karşı bende sıkıcı bir endişe vardı. Çünkü; bulunduğumuz yerin emin olmadığını düşmanla ihata olunmak tehlikesine maruz bulunduğuna emindim. Bu endişemi kumandana söyledim :

— Bu bizim karargâhların yanlışlıkla açtıkları ateşlerdir. Karakolların ilerde gelen süvarilerimize ateş etmemeleri için emir gönderildi. Cevabını aldım.

Karargâh havlısında arkadaşlarla samimî ve neşeli hasbihallere daldık. Benim vefakâr Mehmetçiklerim, düşmandan iğtinam ettikleri sigaralarla ceplerimi doldurmuşlardı. Muhabbet arasında bu nefis ganimetlerden arkadaşlara ikram ediyorum. Sigarasız kalan bu arkadaşlar sigaraları lezzet ve zevkle içiyorlar.

Bu samimî görüşmeler esnasında ruhumu sıkı bir endişe var. Bu endişenin tazyikile bölüğüme gitmek için arkadaşlarla veda ediyorum.

Bu sırada gecenin sükûnetini yırtan bomba tarakalarıyla karışık ânî bir baskın ateşi ortalığa dehşet saçıyor ve karargâhın intizamı bozuluyor.

Yanında bulunan mülâzım Şinası beyle bölüğün bulunduğu yere koştuk [*]

At binmiş vaziyette bulunan bölükle bu tehlikeli mntakadan çekildik. Bu sırada karargâh da köyü terketmişti. Bombalarla karışık bu anî ateş gece karanlığında köye sokulan düşman piyadelerinin baskın ateşi idi. Ateşten zayıtsız kurtulduk. Vaziyet şimdi iyice tevazzuh etmişti. İlerde bulunan alaylar ve karakollar kendilerini düşmana sezdirmeden geri alınmak lâzımdı. Bu vaziyet de düşmana sezdirilmeden kumandanımızın emirleriyle yapıldı.

Gece çok ilerlemişti. Sabah erkenden görülecek mühim vazifeler için kuvvet ve istirahat lâzımdı. Dere içinde geceyi geçiren alayımıza iltihak ederek istirahate çekildik.

Heyecanlı harp hadiseleri içinde yorgunluk ve uykusuzluk birbirinden ayrılmaz iki arkadaşır.

Yorgunluk ne kadar çok olursa heyecanlı hadiselerden gerilen sınırlar da uykuya o nisbetde hâkimdir. Bu da harbin kendine has bir cilvesi, vasfıdır.

Bu gün gece yarısına kadar yapılan işler çok ehemmiyetli, ordumuzun taarruzdan aldığı neticeler çok değerli idi. Birbuçuk gün fasılasız devam eden mukavemetsiz Türk taarruzu karşısında düşman, senelerle zaptolunamaz diye iftihar ettiği müstahkem mevki-leri kısa bir zamanda terke mecbur edilmiş, ikinci bir hat' da, daha toplu ve daha kuvvetli yerleşmek ve müdafaa etmek için; cephesini birinci Afyon müstahkem mevzilerinden Dumlupınar müdafaa hattına ric'ate karar vermişti.

Düşman cephesinden ve gerilerinden vaziyete tamamen hâkim olan ordumuz, düşmanı çekilme hareketlerinde serbest bırakırsa düşman iki cenahını sarp Murat dağları ve Toklusivrisine istinat eden ve Afyon müstahkem mevzilerinden daha kuvvetli ve müsait müdafaa şartlarını ihtiva eden Dumlupınar mevzilerinde belki tutunabilirdi. Düşman bu muvaffakiyeti mütearrızlar tarafından takip edilmeksizin cebri yürüyüşlerle ve ehemmiyetsiz arızalara kıymet vermeksizin kısa bir zamanda Dumlupınar mevkiini işgal etmekle elde edebilirdi.

[*] — Bu cesur ve fedakâr zabitimiz harpten sonra Süryani harekâtında şehit olmuştur.

Bu şartlar mevcut olmadıkça bu ric'at hareketi düşman ordusu için tam bir hezimet yürüyüşü olabilirdi. Bu sebeple süvari kordusu süvari tabiyesinin kendinden beklediği enmühim vazifesiyle 28 Ağustos sabahında karşılaşacaktı. Bu vazife muhtelif istikamette manevî kuvvetleri kısmen sarsılmış ricat eden düşman kollarının yaya muharebeler, fırsat buldukça atlı hücumlarla «takibe geçen piyademiz yetişinceye kadar» oyalayıp Dumlupınar müdafaa hattına yerleşmesine mani olmak..

Kolordumuzun vaziyeti çok sıkıntılı ve tehlikeli olmasına rağmen vazifenin kendinden beklediği müsait şartlar içinde en münasip bir mevkide bulunuyordu.

Çekilen düşmanı hezimete uğratmak için bugün bütün kuvvetler sarfedilmek lâzımdı.

Kolordumuz bugün, yapacağı maddî, manevî büyük fedakârlıklar, sarfedeceği yüksek enerji ile tarihî vazifesini şa'saasıyla ikmal edecekti.

Bu gece istirahatgâhımız olan rutubetli derenin sellerden yaydığı kumlu ve çakıllı yataklar üstünde vaziyeti böyle muhakeme ediyorduk...

Bu mevkide hayretle seyrine daldığımız bu gecenin mühim manzaralarından birini de hatırat arasında tesbit edemeden geçmiyeceğim.

Bulunduğumuz yer Afyon'dan Sandıklı'ya kadar uzanan yalçın kayalı dağların bir gece evvel düşmanın işgal ettiği müstahkem hatlara nazırdır. Tahminen onbeş kilometre imtidat eden bu yalçın sıra dağların tepeleri bombardımandan ateş alan kuru otlardan çıkan kızıl alevlerle gece karanlığı içinde semaya doğru yükseliyor, bugünkü Türk kahramanlarının büyük zaferi şerefine kızıl alevlerden semâvî bir şehriyin yapıyordu. Bizimle aynı yerden bu alevli manzarayı seyir eden mühezim «Elen» ahfadı ihtimal bu manzarayı tarihin derinliklerinden uyanan cehennemler hâkimi «Hades» in semaya fıskıran hiddetine hamlediyorlardı.

27 Ağustosun bizim cephemizde tarihe geçen muazzam hâdiseleri böyle cereyan etmişti.

Düşman kudretli ve şedit Türk hamleleri karşısında iki ay geceli, gündüzlü çalışmalar ve didinmelerle meydana getirdiği sarp ve müstahkem mevzilerini terketmiş, Dumlupınar'a çekilirken her yürüyüş kolu bir süvari fırkamıza tesadüf ederek kahraman Türk süvarilerinin ateşleri ve atlı hücumlarıyla maneviyatı son derece

sarsılmış intizam ve zaptıraptı bozulmuş, harp meydanında pekçok esir ve ganimetler bırakmıştır.

Yalnız düşman; çekilirken süvari kolordusunun bütün fırkalarının toplu bir halde bulunamaması gibi taliin büyük lûtfuna da mazhar olmuştur.

Fırkamızın bulunduğu mevkide kolordumuz bütün fırkalarıyla toplu bir halde bulunabilse idi bulunduğumuz hâkim tepelerden düşman ricat kollarına açılacak kesif topçu ve piyade aecşleri, atlı hücumlara çok müsait olan ovada düşmana tevcih edilecek atlı hücumlarla bu cepheden çekilen düşman fırkalarının bugün imhası çok mümkün ve muhakkak idi.

Kolordumuzun bugün toplu bir halde bulunamaması sevk ve idare hatasından değil taarruzdan beklenen neticenin tahminlerin fevkinde kısa bir zaman içinde tecelli etmesinden ileri gelmişti.

Süvari kolordusu 26 Ağustos'ta fırkalarına verdiği vazife ve hedeflerin müsbet gayelerini 27 Ağustos'da elde etmiş ve ikmal eylemişti. Düşmanın bugünlerdeki ric'ati ihtimaline karşı düşman ric'at kollarına tevcih edilecek muazzam süvari harekâtını toplu bir halde tutmak için kolordu kumandanımız Fahrettin Paşa bütün fırkalarını emrû kumandası altında bulundurmağa karar verdiği ve fırkalara içtima için emirler gönderdiği bir sırada düşmanın âni ric'ati vukua gelmiş süvari fırkaları bu vaziyet karşısında gözlerinin önünde birdenbire zuhur eden yeni ahval ve şartların icap ettirdiği mecburî vaziyet ve mühim fırsatları kaybetmemek için bulundukları mevkilerden düşman kolları üzerine atılmışlardır.

Bu hareketi icap ettiren mühim bir sebep de zamanın dar olması, gurubun yaklaşmakta bulunması idi. Süvari fırkalarının neferine kadar kendi inisiyativleriyle yaptıkları bu fevrî ve kahramanca savletler ve cesur hareketler, kolordu kumandanımızla «Çemen» tepeden gurubun kızılığında yapılan bu heyecanlı süvari savletlerini, akınlarını zevk ve heyecanla seyir ve takip eden baş kumandanımızın da büyük ve yüksek takdirlerine mazhar olmuştur.

Kolordumuz şerefli vak'alar ve kanlı hâdiselerle mahmul 28 Ağustos gecesini ıslak dere içinde biraz istirahat etmekle geçirmiştik.

Bugünün hâdiselerinden zihnen ve bedenen oldukça yorgunuz. Bu yorgunluğu gidermek için geç vakit uyku yardımı yetişmiş, gecenin serinliği ve sükûneti içinde tabii istirahatgâhımızda emniyetle uykuya dalmıştık. Tan yeri ağarırken bütün alay kalkmış

atbaşı etmiştik. Gece terkettiğimiz tepelerde küme, küme toplanan düşman kıtaları şafağın alaca karanlığında seziliyordu.

İki tarafda aynı saatte harekete hazırlanmıştı. Yalnız bu hareket hazırlıklarının biribirinden farklı iki vasfı vardı. Bugün düşman kaçmağa çalışacak, biz de onu kaçırmaktan menedecektik. Kaçmak isteyen düşmanı kendi haline bırakıp memleketimizi terk etmesine mani olmakta bir mantık varmı idi?...

Zâhiren bu; mantıksız bir hareket idi. Fakat bu hareket askerlik sevk ve idare ruhunun en yüksek bir mantığı idi.

Bununla beraber bu hareket Türk ordusu ve Türk milleti için dahi başkumandanımızın Sakarya harbi esnasında Büyük Millet Meclisi kürsüsünden irat ve işaret buyurdukları:

«Düşmanı vatanımızın harimi ismetinde boğacağız.»

Yüksek vecizelerile büyük bir ideal olmuştur. Bu sebeple de güzel vatanımızı üç sene içinde harabezare çeviren bu düşmandan cinayetlerinin, zulümlerinin hesabını sormadan kendi haline bırakıp kaçmasına meydan vermiyecek, vatanımızın harimi ismetinde boğmakla baş kumandanımızın yüksek iradelerini bugünler içinde tahakkuk ettirecektik.

Ortalık aydınlaştıkça semaya mürtesem düşen tepeler üzerindeki düşman kıt'alarının toplantıları eyice farkediliyor; gece geçirdiğimiz tehlikeli vaziyet tamamen tecessüm ediyordu.

Bulunduğumuz dereden uzaklaşarak hâkim tepelere çıkmak bu tepelerden düşmanın harekâtını tarassutla bu günün harbine başlamak zamanı gelmişti.

Şafak zamanının pembe aydınlığı ve dereyi örten hafif sis perdesi içinde bulunduğumuz mevkiden garbe doğru açıldık. Bulunduğumuz dereye hâkim sırtlarda bulunan düşman henüz yürüyüşe geçmemiş dere içinden tepelere doğru yürüyen alayımıza bir bataryasile ateş etmeğe başlamıştı.

28 Ağustos sabahı ilk harp gürültüleri düşmanın bu topçu ateşine ehemmiyet vermeden Kumruderisinin şimalindeki tepelere çıktık. Ayvalık sırtlarında duran düşmanın hareketini bekliyoruz. Bu sırtlarda bir piyade fırkasından fazla tahmin edilen düşman «Beş kimse» istikametinde harekete geçti. Alayımızla bu düşmanı önledik.

Düşman da bizim alayımızın harekâtını gözden kaçırmıyordu. Kolbaşısı bize yaklaşmadan bulunduğumuz sırtlara kuvvetli bir caniptar ayırdı. Bununla şiddetli bir piyade muharebesine tutuş-

tuk. Bizim daha sağ ve solumuzda bulunan fırkamızın diğer alay-ları da düşman kollarına yapışmış, düşmanın ric'ate başlıyan uzun yürüyüş kolunu bu suretle yayılmağa ve harp etmiye mecbur etmiştik..

Bu dakikadan itibaren vazifemiz ve yapacağımız işler belli olmuş harekât başlamıştı.

Yürüyüş kolunu himaye için bize karşı taarruza geçen düşman caniptarile yarın saatten fazla yaya muharebesi ettik. Düşman bizi bu tepelerden atmak, ricatını kolaylaştırmak istiyordu. Şiddetli mukabelemiz karşısında düşman takviye kıtaları aldı ve yeniden taarruza geçti. Biz hiç bir taraftan yardım bekliyemedik. Tepelerin üstünde avcı hatlarımız yüz metreden daha az bir mesafe ile birbirine yaklaşmıştı. Bizi eepheden sevkedemiyeceğini anlıyan düşman ihtiyat kuvvetleriyle sağımızdan ve solumuzdan bir çevirme hareketine başladı. Dere içindeki yedek atlarımızı teveccüh eden düşmanın çevirme hareketlerine karşı koyacak elde ihtiyat kuvvetimiz yoktu.

Bu dakikada alayımız buhranlı bir vaziyete girmişti. Alay kumandanımız şimdi Miralay İsmail Hakkı bey at başına emrini verdi.

Ateşi kestik ve koşar adımlarla atlarımızın yanına giderek bindik. Sırtların gerisinden dereye eninceye kadar düşman da dereye hâkim sırta yanaşmış burada dar bir köprüden geçmeğe mecbur olan alayımıza yakın mesafeden sıkı bir piyade ve makineli tüfenk ateşi tevcih etmişti.

Alayımız bu sıkı ateş altında sükûnet ve intizamını bozmadan köprüyü geçti.

Düşman fazla heyecanla ateş ettiğinden, hiç bir zayıta uğramamıştık. Bu dereden çekildikten sonra seri bir yürüyüşle daha soldaki tepelere çıktık. Burada düşmanı önliyerek, tekrar açılıp harbe mecbur ettik.

Bizim bu tarzdaki hareketlerimiz ricat eden düşmana karşı icra edilecek süvari muharebelerinin tabiye kaidelerine en muvafık olan hareketlerdi...

Her saat düşmanı yayılıp açılmağa ve yürüyüş kollarını durdurup bekletmeğe mecbur eden bu elestiki, sistematik ve muacciz süvari harekâtı düşmanı iyice yormuş birçok ağırlıklarını terke mecbur ederek istediği saatte hedefine varmaktan alıkoymuştu.

Bu suretle bugün süvarilerimizin yapacağı en mühim vazife

ve aslı orduya ifa edeceği hizmetler muvaffakiyetle temin edilmişti.

Düşman ayağına dolastığı bu süvari tuzagından bir an evvel kurtulmak Dumlupınar mevzilerine vaktinde yetişmek istiyordu. Fakat süvari fırkalarının mütemadî taarruzları karşısında ilerleyemiyor, sendeleyor, bocalayordu..

Sabah erkenden başladığı yürüyüşe rağmen bu saate kadar yedi sekiz kilometrelik bir yol yürüyebilmişti. Bugün bizim için durup dinlenmek yoktu.

Öğleden sonra saatlerimize baktık. Üçü geçiyordu. Düşman ancak «Beş kimse» civarına gelebilmişti.

Burada düşmanı bir defa daha önledik ve sıkı bir piyade harbine giriştik. Bölüklerimiz ağır hafif makineli tüfenklerimiz muharebe hattında idi.

Ben de bölüğümün Osman onbaşının kullandığı hafif makineli tüfengün başında avcı hatlarımızı idare ediyorum. Harbin hararetli bir dakikasında Osman onbaşının elindeki tüfenk parçalandı. Sağ gözümde bir bomba infilâkını andırır bir gürültü ile bir acı duydum. Gayri ihtiyari bir hareketle gözümü kapayan elimi çektiğim zaman avucumun kanla karışık sarı ve koyu su ile dolduğunu gördüm. Bu âni sademeden sonra hemen Osman onbaşıya baktım...

Elinde makineli tüfengün kırık kabzası, yüzü barut yanıkları ve kızıl kanlarla mülemma olduğu halde müteessir bana bakıyordu.

— Ne oldu onbaşım? dedim.

O titrek bir sesle :

— Affet yüzbaşım benim yüzümden yaralandın, dedi.

Bu kahraman onbaşı ne diyordu?.. Vatani kurtarmak için bir tüfenk başında başbaşa vazifemizi ifa ederken düşman kurşunu ile ikimiz de yaralanmıştık...

Osman onbaşı; o büyük kalpli aslan yürekli Türk çocuğu, çok sevdiği yüzbaşısından af dileyordu. Dünyada kahramanlığın, asaletin bu derece yükseğine hangi millette tesadüf edilir?..

Yaralarımızdan akan kanlarla sağ ve solumuzda bulunan tüfenklerle ateş ettiriyoruz.

Osman onbaşı bu vaziyetinde sağlam bir tüfenk istiyordu. Bu sırada yaralandığınızı gören bölüğümün cesur mülâzimleri

İhsan Safa ve [*] ve Bican beyler yanımıza gelmişler, bölüğün kumandasını deruhte ederek bizim sargı mahalline gitmemizde ısrar etmişlerdi.

Osman onbaşını ısrarla ve teessürle söylediği şu fedakârane sözler hâlâ kulağımda gibidir.

— Ah! Yüzbaşım keşke sen yaralanmasaydın da benim iki gözüm gitse idi...

Osman onbaşı benim yaralandığımdan çok müteessir idi. Onu münasip sözlerle teskin ve teessürünü izaleye çalıştım.

Harp devam ediyor... Sargı yerinde yaralılarla meşgul doktorumuzun kafilesine biz de iştirâk ettik. Caketlerimiz kan pıhtılarıyla kızışmıştı. Doktor gözümü muayene etti. Sol gözümü kapayarak; görüyor musun? Dedi. Hiç birşey göremiyordum. Yaralarımızı sardıktan sonra istirahat etmemizi tavsiye etti.

Biz artık doktorumuzun kumandası altına girmiş, doktor âmirimiz olmuştu. Bu sırada uykusuzluk, yorgunluk, yaralardan mütevellit asabi buhrandan baygınlık gelmiş, doktorumuzun verdiği müferrih ilâçlarla bu asabî buhranı savmıştım.

[*] — Bu cesur zabitimiz İhsan Safa bey de Salihli harbinde yaralandı.

Ondokuzuncu Asırda Tarih Telâkkisi

VE

Bizde Uyandırdığı Akisler

Yazan: Sait Sungur

İnsanlık tarihinin ilk müverrihi sayılan Herodot [425 - 484] den başlayarak ondokuzuncu asra gelinceye kadar yazılan tarihler ya efsanelerle karışık ve tarihi tenkide tâbi tutulmamış vekayi silsilesinden veyahut, hemen her devlette olduğu gibi, hükümdarların resmî memurları olan vakanüvislerin yazdıkları takvimî mahiyetteki eserlerden ibaretti; bu asra gelinceye kadar hâkim düşünce, tarihi bir sanat eseri olarak kabul etmektir: aynı zamanda geçmiş asırların felsefî terbiyesi tarihî düşüncenin teşekkülüne mani oluyor, feylesoflar, hadiselerin tetkikinden ziyade akla ve prensiplere ehemmiyet vererek tarihî vakialarda kendi fikirlerini müdafaaya yarıyacak deliller arıyorlardı: Boulairvillers aristokrasiyi müdafaaya, L'Abbé Dubos bilâkis redetmek için tarihte deliller buluyordu.

Tarihin tam mânasile teşekkülü için iki vasfın ilâvesi lâzımdır: Mazi duygusu yani muhayyile ve tenkid modern tarih Thierry ile bilhassa Lettre sur l'histoire de France adlı eserile başlamıştır.

Tarih telâkkisi ondokuzuncu asırda evvelâ Fransa'da yeni bir veçhe almıştır.

Bu değişikliği üç sebeple izah edebiliriz: 1 — Fransız inkılâbı. 2 — Diğer ilimlerdeki tekâmül. 3 — Romantizm ceryanı.

1 — Fransız inkılâbı, uzun zaman devam eden bir rejim ve cemiyyetin sonu olması cihetile, insanlık zekâsını maziye daha iyi görebilecek bir vaziyete getirmiş oldu; artık maziye karışmış olan monarşik devletlerin siyasi müesseseleri tetkik ve tenkit edilebildiği gibi ahlâk ve âdetlerin, tabii kanunlar gibi, hadiseleri izah edebileceği kanaati elde edildi, halk, burjuvazi, umumî ve hususî hayat, hatırat, mektuplar, malî ve idarî vesaik, hülâsa mazinin bıraktığı her şey toplanmağa ve bir nevi [Réaction critique = tenkit teamülü] ne tabî tutuldu.

2 — Bayle ve Fontenelle'den itibaren Fransız zekâsı metafizik ve spekülâtif ilim telâkkisinden kendini kurtararak müsbet ilimlere teveccüh göstermeye başlıyor; ve tabii, tarih telâkkisi de, bu yeni görüşlere muvazi olarak kendi mevkiini almaya çalışıyor; aynı zamanda arkeoloji ve filoloji sahalarındaki keşifler, müzelerin teessüsü ve büyük tarihî vesaik kolleksiyonlarının neşri de bu hususta çok büyük yardımlar temin ediyor.

3 — Nihayet Fransız edebiyatındaki romantizm ceryanı bu sebeplerin mütemmimi olarak ortaya çıkıyor. Yaratıcı muhayyileye ve mahallî hususiyetlerin aranmasına dayanan bu ceryan, tarihî tetkik ve tenkitlere büyük bir inkişaf temin ediyor. Fransız romantizminin müessisleri sayılan Chateaubriand ve Mme de Staël; De Barante, Thierry, Thiers ve Michelet üzerinde derin tesirler bırakıyor; bununla beraber romantizmin tarih üzerinde fena tesirleri de oluyor, bunu evvelâ sezen Thierry bu ceryandan, mümkün olduğu kadar, kendini kurtarmağa çalışırken Michelet ve Quinet «Sens du réel - Hakikat duygusu» nu kaybedecek kadar kendilerini romantizme kaptırıyorlar.

*
*
*

Yukarda sebeplerini ayrı ayrı izah ettiğim bu yeni tarih telâkkisi bazı [Ecole - Mektep]lerin teessüsüne yol açmıştır.

1 — Ecole Narrative et Descriptive - Tahkiyeci ve tasvirci mektep. Aug. Thierry ve De Barante bu mektebin müessisleridir.

Thierry [1795 - 1856] ilk defa vesaiki bütün teferruat ile inceliyerek tarih yazan müverrihtir; o kadar ki daha genç denecek yaşta iken gözlerini kaybetmiştir. Evvelâ Saint Simon'un sosyalizm akidesini kabul eden bu müverrih bilâhare maziyi liberal bir görüşle tetkik etmiştir.

Thierry diyor ki: «Ben sanatla beraber ilim yapmak, samimî ve dikkatli bir tettebbula elde edilmiş materyallar yardımıyla bir dram vücud getirmek hevesinde idim.» Bu sözlerden anlaşılır ki tarih «Mazinin canlı, fakat sahîh olarak ihyası» demektir.

Thierry Fransız cemiyetinin ızdıraplarının menşei Frank istilâsında görüyor ve zanediyordu ki zamanın uzaklığına rağmen Fransa üzerinde barbar istilâsının ağırlığı devam etmektedir. Velhasıl Fransız tarihini hâkim ırk [Franklar]la mahkûm ırk [Goluvalar] arasındaki zıddiyette buluyordu. Fransız edebiyat tarihçilerinden R. Doumic diyor ki: «Aug. Thierry'nin siyasi kanaatleri onu tarihî tetkiklere yeni bir prensip ilâve etmeğe sürüklemiştir. Bu prensip bir devri iyi tanıma için yalnız idare edenleri değil, bizzat halkı tetkik» etmektir.

A. Bougeault Thierry'nin eserleri hakkında diyor ki: «Bu eserlerin her biri tetkik âleminde akisler uyandırdı, çünkü bu eserlerde taze, orijinal bir kudretin, görüş ve tahminlerde tam bir samimiyetin izleri vardır.»

De Barante [1782 - 1866] bu mektebin prensipini Roma müverrihlerinden Quintilien'den aldığı şu cümle ile hülâsa ediyor: «Tarihi, isbat etmek için değil, hikâye etmek için yazmalı.» Ve ilâve ediyor: «Ben anlattığım vakıalara hiç bir düşünce, hiç bir hüküm karıştırmadım.»

Bu suretle görülüyor ki Thierry tasvirci olmakla beraber bir sistem sahibi olduğu halde De Barante muharririn hüviyetinin tamamen silinmesini icap ettirecek mahiyette tarihi yalnız bir hikâyeler silsilesi olarak kabul ediyor. Şüphesiz en iyi vesikaları seçiyor, fakat bu, çok bîtaraf bir tarih yazmak tarzıdır. Filozof, politikacı, ahlâkçı ve âlim olmıyan De Barante hakikî müverrihin bütün haklarından feragat etmiştir.

2 — Ecole Philosophique et Politique - Felsefeci ve Siyasetçi mektep. Bu mektebin belli başlı müessisleri arasında Guizot'yu görüyoruz. Müverrih, gazeteci, hatip ve bir aralık devlet adamı olarak tanıdığımız Guizot [1787 - 1874] Parlmanter müesseseleri ve bilhassa İngiltereyi tetkik etmiştir. Bilâhare cemiyet içinde vatandaş haklarının tekâmül seyrini takip edebilmek için medeniyetin umumî kanunlarını ve nâzım prensiplerini araştırmış ve bu suretle bilhassa Fransız medeniyetinin üç unsurunu bulmuştur; bunlar otorite prensipini ve idarî teşkilâtı izah eden Roma unsuru, ferdiyetçilik ve istiklâli ifade eden Cermen unsuru ve yardım ve müsavâtı ifade eden Hristiyanlık unsurudur.

Guizot'nun düşüncesine göre bu üç unsurun mücadele ve imtizacından modern medeniyet doğmuştur. O halde Guizot bir tarih felsefecisi, müesseselerin ruhunu araştıran bir müverrihtir. Guizot Montesqueu gibi evvelâ tahlil ve sonra terkip yapar.

Muasır Fransız edebiyat tarihçisi Lanson diyor ki: «Thierry Récits Mérovingiens'i yazdı; Guizot bir sahifede bu eserin bütün ruhunu hülâsa etmiştir. Thierry, Conquête de l'Angleterre par les Normands'ı hikâye etti; Guizot yarım sahife içinde bu dört ciltteki bütün fikirleri toplamıştır.» Yani Guizot vakaları, insanları ve hayatı bir tarafa bırakır; o, tarihî menbaları da bilirdi; ve mesaisinin temellerini orijinal vesaik üzerine sağlamca atardı; fakat o, yalnız, nadir bulunur bir kudretle elde ettiği fikirler, umumî fikirlerle alâkadar olurdu.

Guizot tarihi bir içtimâî ilim olarak telâkki etmiştir. Tarihte siyasi felsefenin unsurlarını aramağa çalışan onsekizinci asır muharrirleri, meselâ Montesquieu, eserlerinde vakayin sıhhati ve tenkidini düşünmüyorlar ve hüküm vermeden önce vakıaların tetkikini ihmal ediyorlardı; halbuki Guizot tarihi bu noksanlardan kurtardığı gibi faraziyelere de ehemmiyet vermemiştir. Guizot diğer ilimlerin hâdiselere tatbik ettikleri kanunları tarihe tatbik etmiş ve ilk defa olarak «ferdin cemiyet ve cemiyetin fert üzerindeki müteakıl tesiri» kanununu bulmuştur.

Bu iki mektepten esas itibarile farklı olmıyan Ecole Fataliste - Cebriyeci mekteple Ecole Mystique et Symbolique vardır ki bunlardan birincisinin müessisi Thiers'dir. Bu mektep tarihî vakıaların zarurî olarak vukua geldiğini kabul eder.

Thiers [1797 - 1877] diyor ki: « Ben şüphelerimin mevzuunu teşkil eden vakıanın delilini bulmadan rahat edemem; ve bunun için her tarafı araştırır ve şüphemi izale edecek vakıayı bulduğum yerde mesaime nihayet veririm.» Bu türlü düşünce, vesaike incelemeden ziyade bir nevi hads ile tarih yazmanın doğru olacağını ifade etmektedir.

Thiers zekânın tarihi vakıaları ayırd etmekte en büyük âmil olduğunu söylemek için diyor ki: «Bununla doğru ve yanlış birbirinden ayırd edilir. Boş an'anelere ve tarihin sahte dedikodularına aldanılmaz. İnsan ve devirlerin karakterleri iyice sezilir. Hiçbir şey mübalaga edilmiş olmaz ve hiçbir şey daha büyük ve daha küçük gösterilmez; her şahsın hakiki hüviyeti meydana çıkar; olduğu gibi tasvir olunur ve hadiselerin gizli mihverleri içine girilir, ve vukua geldikleri gibi anlaşılır ve anlatılır.»

Aynı mektebin müessisleri arasında görülen Mignet 1796 - 1884] de bariz vasıf tamim kabiliyeti ve bir devri birkaç çizgi içinde toplayabilmek meziyetidir.

Mignet der ki: «Hadiseleri insanlar değil, insanları hâdiseler sürükler.» Sonra şunu ilâve eder: «Hakikî müverrih vakıaların tahaddüsünde insanın manevî hürriyetini ifade eden şahsî iradenin rolünü ve kudreti külliye'nin gizli tesiri altında bulunan yüksek gayeler üzerinde müessir insanlık kanunlarının tesirlerini gösterebilir.»

Ecole Mistique et Symbolique'in müessisi olarak Michelet'yi görüyoruz. Michelet [1798 - 1874] diyor ki: «Tarih, kül halinde hayatın bîası bâdel-mevti» dir.

Thierry ırkları tetkik etmekle iktifa etmiştir. Michelet ırklara, onları taşıyan ve besliyen «iyi ve sağlam bir temel, yani toprağın ilâve edilmesi lâzım geldiğini» düşünmüştür.

J. d'Arsac diyor ki: «Michelet mütebahhir ve metinlerin sabırlı arayıcısıdır; fakat cazip bir şekil, parlak bir renk verdiği tarihi onun müverrih olmaktan ziyade heyecanlı bir muharrir olduğunu ifşa eder.» Michelet'de hâkim vasıf muhayyile, canlı ve heyecanlı bir muhayyiledir; aynı zamanda mistik bir ruha sahiptir. Michelet duygu kudretile insanın tamamen izah edileceğine kanidir; o der ki: «Bu kudret bütün akidelere nüfuz etmek, bütün sebepleri anlamak ve bütün intibaldan mütehassis olmak hususunda tarih için elzem bir şarttır.» O halde Michelet'ye göre tarih, canlı ve şairane bir tablodur; Michelet mukayese yapmaz, tasvir eder; metinlerin yardımıyla tarih yazmaz, keşfeder.

Nihayet Michelet maziye vesika, sembol ve şiirle ihya eder.

3 — Ecole Scientifique et Critique - İlimci ve tenkitçi mektep. Bu mektep sanat ve felsefeyi ihmal etmiyerek âbide ve vesaike ince ince tetkik eder ve birbirile mukayesesini yapar. Fustel de Coulanges bu mektebin yegâne nazariyecisidir.

Fustel diyor ki: «İnsanlık tarihine iki kanun hükmeder; birincisi hadisatın teselsülü, diğeri bu hâdiselerin batî bir tarzda tahavvülü.» Bu müverrihe göre tarih, hâdiselerin mazide ne halde olduğunu bul-

mak ve ilerde alacağı şekli kestirmek demektir. tarih; menşelerin, teselsül ve tebeddüllerin, hülâsa «oluşun» ilmidir.

Fustel de Coulanges'a göre tarih «Science pur - İlimin kendisi» dir. Tarih «Vakıaları görmek, bunları tahlil, mukayese ve birbirine bağlamak» dan ibarettir.

Aynı mektebin müessislerinden Taine de diyor ki: «Sebepler insanlık zekâsının haricinde mevcuttur; öyle ki bu sebepler ne tasdik, ne de inkâr edilebilir.» «İlimin yegâne mevzuu kanunları bilmek yani hususî ve karışık vakıaların içinde umumî ve basit olanlarını bulmaktır.» Bunun için yegâne yol bu vakıaları tahlil etmek ve bunları birkaç formül halinde toplayıp umumî birkaç mütearife haline getirmektir. Fizik hâdiselerle manevî hâdiseler arasında fark yoktur! O halde her ikisine de aynı usullerin tatbiki lâzımdır.

Taine bu düşüncelerle tarihe Dédution - İstikra usulünün tatbik edilmesini tavsiye ediyor ve diyor ki: «Diğer ilimlerde olduğu gibi vakıaları evvelâ tasnif ve sonra bunları guruplar halinde toplayarak içtimâî hayatın bütün tezahürlerini yani din, sanat, felsefe, aile, sanayi ticaret ve devleti tetkik etmek lâzımdır. Zahiren birbirinden ayrı görünen bu guruplar arasında ilk bakışta göze çarpmıyan müşterek noktalar mevcuttur.

Acabâ bu ceryanın bizde akisleri ne oldu ?

Tanzimattan itibaren şiyasî ve içtimâî sahada olduğu gibi ilim ve tarih sahasında da garplılaşımağa başlıyoruz. Garp lisanlarına vakıf münevverlerimiz günden güne çoğalmasa tarihçilik zihniyetimizin şark temayülllerinden kurtulup garp telâkkilerini kabul etmemizin en mühim bir âmilî oluyor. Başta «Tarihi âlem» müellifi Süleyman Hüsnü paşa olmak üzere garbin yeni tarih görüşlerini benimsiyen müverrihlerimiz yetişmeğe başlıyor.

Süleyman Hüsnü paşa, Abdurrahman Şeref bey ve kucak kucak muhtelif mevzuda kitaplar neşrederek halkta okuma zevkini uyandıran «Üs-ü-İnkilâp» ve «Tarih-i Kâinat» müellifi Ahmet Mithat efendi Thierry'nin kurduğu mektebe mensup ad edilebilir. Kendisine bey denmekten ziyade efendi hitabından zevk alacak kadar maziye, an'aneye bağlı Abdurrahman Şeref bey vesaike inceliyerek muntâzam bir silsile halinde tarihî vakıaları sıralar, tahlil ve terkip hemen hemen yoktur. Kendini vakanüvislik zihniyetinden pek az kurtarabilmiştir.

Ali Süavi ile «Tarihi Ebul-Faruk» müellifi Murad bey Guizot'nun kurduğu mektebe taraftar sayılabilir. Kendisini ilk Türkçü olarak tanıdığımız Süavi Fransız kültüründen aldığı ilhamla saraya ve saltanata karşı cephe alan ve tarihi siyasete âlet olarak kullanan ilk müverrihimizdir diyebiliriz.

Murad bey aynı zihniyeti taşımakla beraber daha ziyade tarihî vakıaları tahlil ve terkibe tâbi tutar ve sönunda kendi siyasî kanaatlerine göre neticeler çıkarır; Yusuf Akçurayı da bu guruba idhal edebiliriz.

Ahmet Refik ise daha ziyade Michelet'yi hatırlatır. Hazine-i Evrakın loş mahzenlerinde senelerce çalışan Ahmet Refik vesaiki inceden in-ceye tetkik etmekle beraber vakıalar silsilesini bir şair ve ressam me-haretile canlı tablolar halinde göstermeğe çalışan bir müverrihimizdir; Felâket seneleri, Kadımlar Saltanatı, Lâle Devri ve sair eserleriyle Os-manlı İmparatorluğunun inhitat devrini en tath, en cazip bir şekilde yaşatabilmiştir. Ahmet Refik ne tahlil ne terkip yapar; o, sadece vesa-ika istinaden ihya ettiği maziye güzel bir fon içinde gözlerimizin önüne kor.

Ahmet Refik, kendisinin de söylediği gibi, her şeyden evvel bir «Vulgarisateur - Tarihi halk seviyesine indiren» bir müverrihtir.

PİPHUHURİJAS - AÎ

YAZAN :

Tercemesini yapan ve notları ilâve eden

M. Eugène Cavaignac

F. Dirimtekin

Subbiluliuma'nın, oğlu Mursil II tarafından yazdırılan, Annal'leri o kadar fena vaziyette ele geçmiştir ki, muhtelif parçaların, birbirleriyle olan alâkalarını tesbit ve bunları, tarihleri noktai nazarından, doğru bir sıraya koymak kabil değildir.

Bunun için Forrer tarafından yapılan tercemede 41 numara alan büyük parçanın, hattâ bunun yalnız Mısır Kraliçesine ait kısmının tet-kikile iktifa mecburiyeti hasıl olmuştur.

Esasen diğer kaynaklara nazaran bu parçalarda nakledilen hâdiseler, Subbiluliuma saltanatının muahhar zamanları (herhalde 20 ci seneden sonra) ve saltanatının nihayetinden pek az zaman evvel (Subbi-luliuma'nın vefatından herhalde 6 sene evvel) olduğu da malûmdur.

Zikrolunan parçada nakledilen hâdiseler şudur: Evvelâ - Subbiluliu-ma'nın Gasgas (Dumana, İstahara) memleketi içine yaptığı sefer vardır. Sonra - kendisi dinî merasim dolayısıyla memlekette kalmak zaruretin-de bulunduğu esnada nazarı dikkatini, ümerasından Lupakkis'in harekât yaptığı, Karkémis ve Harmuriga mıntakası celbetmektedir. Bu esnada Mısırlılar Kinza (Kades) mıntakasını tahrip etmektedirler. Kiral, bun-ların aleyhine Prens Arnuwandas ile Zitas kumandasında kuvvet yığ-maktadır. Kendisi de Karkémis'e hareket etmiştir.

Mursil, bu zamandan bahsederken «Pederim Karkémis'de iken, Lu-pakkis ile Tesubzalmas'ı Amqa (Célésyrie) memleketine gönderdi (*). Onlar gittiler ve Amqa memleketini tahrip ettiler. Pederime esirler, öküzler ve koyunlar gönderdiler. Mısırlılar Amqa'nın tahribini haber alınca korktular ve bu esnada Kralları Piphuhurijas-Aî ölmüş olduğun-dan Mısır kraliçesi, ki «Dahamunbeka» idi, pederime sâf ile gönderdiği mektupta: Kendi tebaasından biriyle evlenmek mecburiyetinde kalma-mak için Eti prenslerinden birinin desti izdivacını talep ediyordu (1).»

(X) — Amqa : Âsi nehriyle deniz arasındaki Suriye kısmı.

(1) — Kraliçenin yazdığı birinci mektubun tercemesi : «Zevcim vefat etti, erkek çocuğum yok, herkes senin birçok oğulların olduğunu söylüyor, eğer istersen bunlardan birisini verebilirsin, o da benim zevcim olur; esirlerden biriyle evlenmek mecburiye-tinde kalacağım korkuyorum.

Subbiluliuma tereddütle kraliçenin, filhakika oğlu olup olmadığını öğrenmeye teşebbüs etti; zaman geçiyordu. Bu tereddüdü haber alan Kraliçe ikinci bir mektup yazdı (1).»

Uzun müzâkerelerden sonra Subbiluliuma, oğullarından birini gönderdi. Fakât bu prens, esrarengiz bir surette kayboldu (2).

Bunun üzerine ETİ kralı da, Mısır'ı değilse bile, Filistin'in Mısırlılara ait olan kısmını tahrip etti ve birçok esir alarak memleketine getirdi.

İhtimalki Subbiluliuma ile yeni «Fravun Haremheb» arasındaki bir muahede, bu hâdiseye nihayet verdi

Eti kâtibinin Piphuhurijas adını taktığı Fravun kimdir?. Bu mesele, daima, bunun «Aménophis ve Toutanhamon»dan başka birisi olmak ihtimali düşünülmeden münakaşa edilmiştir. Hesaba idhâl edilecek Fravun'lar şunlardır :

Nfr hprw Rê Wanirê Amenhotep IV Ehenaton.

Anch hprw Rê Sâakare Djousitkhoprou.

Hprw nb Rê Toutanh (aton) amon Hiq an Risou.

Hpr hprw Rê Arimât loutnoutir AÎ Natir hiq Ouast.

Bu, daima güneş ilâhına nisbeti olan, isimlerden yalnız birisi «Hittite» şekline bir benzeyiş gösterir :

Hpr hprw Rê - P i p h u h u r i j a .

Binaenaleyh Subbiluliuma'nın Annal'lerinde bahsettiği Fravun «AÎ» dir. Dul zevcesi şu tarzda işaret edilmiştir :

«(Sal) Da - ha - mu - un - he - ka». Bu isim, bütün hititiyat mütehas-sislerini büyük bir müşkülâta uğratmıştır. Bu «Genç kadın?, İhtiyar kadın?, Dul kadın?;» deye terceme edildi ve bunda bir şahıs ismi de görüldü. Bu ismin bazı kısımları nazarı dikkati celbetti : «AMUN» ismi. Ben bunda Mısır kraliçelerini İlâh Amun'a bağlayan bir invan görüyorum ve «Dah» terkiibinde de «İlâhî zevce» mânâsına gelen «dw't» yi bulmak istiyorum. Bu tâbir «Fravun Psammétik» in kızına ait kitabeler dolayısıyla malumdur.

«Heka» terkiibine gelince: (bu tarzda okunma tamamıyla doğru adde-dilemez). Mösyö Montet bunda (incantation) kuvvetini gösteren bir tâbir gördüğünü ifade etti. Bu muhtelif fikirlere temamiyle inandırıcı

(1) Kraliçe'nin ikinci mektubu : «Ne için beni aldatmak istiyorlar... diyorsun. Eğer bir oğlum olsaydı bir ecnebiye mektup yazar, gerek kendimin ve gerek memleketimin fena vaziyetini ilân edermiydim?. Bana itimad etmedin ve benim aleyhimde bulundun. Esirlerden birini alayım ve onunla evleneyim mi?. Herkes senin birçok oğlun olduğunu söylüyor. Birisini bana ver zevcim ve Mısır'da hükümrân olsun.»

Le problem Hittite S. 37

Civilisation des Hittites et des Mitonniens S. 137 — 138.

Les Annales de Subbiluliuma.

(2) Bu Prens hiç bir zaman Mısır'a vasil olamadı veya orada öldürüldü. Mısır tahtını gasbeden «Haremheb», vefatını haber verdi. Tabii bir ölüm iddiasına, Subbiluliuma inanmadı. Yazmış olduğu - ancak bir kısmı bulunabilen - mektubunda : «oğlumu öldürdünüz», diye cevap verdi.

bir mahiyet atfetmemekle beraber, bu fikirler dairesinde tetkik yapılması lüzumuna kaniim. Çünkü: Bütün Mısır kraliçeleri «Amun'un müstefrişesi» veya «İlâhî perestîşkârı» gibi isimleri memnuniyetle taşırlardı.

Anlaşıldığına nazaran Subbiluliuma'nın kâtibinin zihninde bu gibi bir Mısır tâbiri yer buldu. ETİ'ler tarafından zikredilen Mısır Kralının «AÎ» ve zevcesinin «TÎ» olarak teşhisi, bu kadının. kendisini Asya'lı kralın kolları arasına atmasını icabettiren hareketin mânâsını izah için uğr-nılan müşkülâtın hallini mümkün kılacağını zannedederim.

Amenophis IV ün erkek evlâdı olmamıştı. Fakât birçok kız ve damad bıraktı ki bunlar birbirlerini müteakıp hükümdar oldular: Saakaré iki üç sene, Toutanhamon altı sene hüküm sürdüler: Bu zamana kadar verâset meselesi hakkında hiçbir buhran alâmeti yoktur. Fakât kral olmazdan evvel «İlâhî Peder», zevcesi de «Kralın süt nenesi» unvanını taşıyan AÎ ile vaziyet karanlıklaşıyor (1).

Bunları onsekizinci sülâleye bağlatan rabıtalara tamamen mâlûm değildir. Bunlar hiçbir müşkülâta maruz kalmadan birbirini takiben hükümet sürmüşlerdir. AÎ, herhalde «Ehenaton» tarafından başlanan an'ane ile olan alâkasını açıkca kesmemiştir. Haremheb, Amotophis III. den sonra gelen bütün hükümdarlara atfedilen râfızilikten kendisini de istisna etmemektedir (2).

Bu alâka «Horemheb» zamanında tamamiyle kesilir. Eski hanedanla olan sıhriyet rabıtasına rağmen, kendisiyle yeni bir sülâle başlar. Zamanında (3) Amun'un en büyük ilâh tanınması suretiyle tekrar eski dine rücdü hareketi muzaffer olur.

Teklif olunan şeklihal, Piphuhurijas'ın «AÎ» den evvel gelen Fravun-larla teşhisi halinde, kronoloji noktai nazarından, uğranan müşkülâtı da ortadan kaldırır. Eski tarzihallerde, gerek ETİ gerek MISIR kronolojisi

(1) — Horemheb, AÎ ye aid kartuşları (kitabeler üzerinde Fravun'un ismi yazılı çerçeve) hususi bir vaziyette kazıtmıştır.

(2) Fravun AÎ, hükümdar olmazdan evvel de mühim şahsiyet idi. Amonophis IV zamanında; Fravun'un pederi ve kralın süt nenesi Teye'nin zevci; elçi olarak (Bâbil) e gönderilmişti.

Toutanhamon devrinde büyük vezir idi. Fravun olunca yaşının ilerlemiş olmasına rağmen Amonophis IV, kızı ve Toutanhamon'un dul zevcesi «Anchesennamen», ile evlenmiş ve bu suretle 18 inci sülâle ile olan rabıtaı takviye etmiş idi (Le Probleme Hittite S. 36

(3) — Mısırlılar, mütemadiyen Mısır'a gelerek yerleşen ecnebilerin tesiri altında kalıyorlar, ecnebi fikirleri, onların dinleri, Mısır'da yer tutmaya başlıyor; sanat ve fikir âleminde bir tebeddül hasıl ediyordu. Bu esnada hükümet eden Fravun Amonophis genç bir hükümdar idi. Bu yeni fikirleri benimsedi, aynı zamanda kendisini «Tepe», deki «Amun», rahiplerinin tesirlerinden kurtarmak istedi. Bu iki fikrin tesiri altında Mısır'da en eski devirde (Heliopolis) de olduğu gibi, «RA», yahud «Attoum», a ibadeti kabul etti. Fakât evvelce olduğu gibi bu ilâhın bir hayvana tenasühü kabul edilmiyor bütün insanların gördüğü şekilde, ziyadar bir kürreye «ATEN», e ibadet ediliyordu. Bu vaziyet tabiatıyla, eski şekle bağlı olan «Tepe», deki «Amun», rahipleri muhiti tarafından bir râfızilik telakki edildi.

G. Fouters - Les Premières Civilisations S. 202 - 203

A. A. Quibell - Egyptien history and Ait S. 95 - 110

ile bir mutabakat hasıl etmek hususunu işkâl edecek derecede mübâ-yenet vardı.

Eti kronolijisi, Mursil II saltanatının onuncu senesi vukua geldiği bahsedilen husuf'a istinadedir. Bu husuf'un vukuu M. Forrer tarafından SAKİJAH dağı hakkında yazılan makalede teyid edilmişti. Tarihi hakkında 1335 le 1340 arasında bir tereddüt olabilir. Fakat ilk tarih, tatbikat itibariyle daha memnuniyet bahş bir netice verir : 1345 Mursil'in cülûsu; 1350 ye doğru Subbiluliuma'nın Mısır aleyhine seferi (burada ancak bir kaç aylık bir zaman için şüphe vardır')

1340 tarihini esas olarak kabul etmeyişimin sebebi, Mısır kronolojisi ile tearuzdan ictinab içindir.

Filhakiyca Mısır Kronolojisinin hareket noktası "Ramess I in., cülûsu-nu takriben 1320 olarak kabul etmektir. Amenophis III ün cülûsuna kadar olan muhtelif hükümdarların saltanat zamanları ancak 59 sene kabul edilmek lâzımgeldiğine göre bu suretle takriben 1380 senesine varılır. İş, Egyptologue'lara bırakılırsa onlar Amonophis IV ün vefat tarihini 1376 - 77 den aşağı indirmezler. Halbuki bu şeklihal : takriben 1360 Amonophis IV ün vefatı, 1354 Toutanhamon'un vefat tarihi; eğer Fravun Piphuhurijas'ı bunlardan biri olarak kabul edecek olursak ozaman, Eti kronolijisi ile mubayenet hasıl olur.

«Aİ» ye gelince, bu Fravun 1350 senesine doğru ortadan kayboldu. Ve bu halde biz, kral Mursil II saltanatının onuncu senesini tesbit için 1335 te vukua gelen husufa istinad edebiliriz.

Bu kronolojiyi düzeltmek için Tell - el - Amarna (1) mektupları muhteviyatını tetkik edebiliriz :

a — 170 numarayı taşıyan Tell - el - Amarna mektubunda Luppakis ve Zitas'ın Suriyedeki hareketinden bahsedilmektedir. Bunun, Toutanhamon'un eski mezhebe avdetinden, yani Tell - el - Amarna'nın terkinden sonra olamayacağı iddia edilmiştir. Fakat bu kat'i değildir. Çünkü eski dine hakiki rücû, ancak Horemheb'in cülûsundan sonra olmuştur. O zamana kadar hükümet daireleri Echenaton (Amonophis IV ün paytahtında, Tell - el - Amarna) da çalışabilmişlerdir. Fakat, bilhassa Zitas ile Lupakkis'in, Subbiluliuma Annal'ının 41 inci parçasında zikrolunan hâdiselerden evvel Suriye'de harekete girişebilmiş olmalarını kabule mâni hiç bir sebep de mevcut değildir. 170 numaralı mektupta Tesubzalmas isminin bulunmayışı da bizi bu tarzda düşünmeye sevkeder.

Subbiluliuma Annal'ının 41 numaralı parçasında zikredilen Kinza'nın zabtından anlaşılacağı vechile daha evvel Suriye'de harekât yapmışlardır ve biz bütün bu harekâtı sığdırmak için 6 senelik bir zamana malikiz. (Takriben 1350 - 1355).

(1) — Tell - el - Amarna; (Fravun Amonophis IV, "Tepe., şehrini terk ettikten sonra daha şimalde, Nil kenarında, paytaht olarak yaptırdığı şehir) Burada, bu devre ait bütün siyasi muhabereleleri ihtiva eden 300 kadar tabeleler bulunmuştur. Bunlar Çivi yazısıyle yazılmışlardır. Bütün o asrın siyasi hareketleri bunlardan takip olabildi.

A. Moret - Des Clans aux Empires. S. 325.

b — Diğer bir vesika, bundan daha evvelki zamanlarda ETİ kralının yirmi senelik bir zaman zarfında, Suriye işleriyle alâkalanmadığını irae etmektedir (Takriben 1355 - 1375). Bu bize Mattivaza kralı Mitanni ile yapılan muahdede zikredilen seferler için bir tutamak noktası teşkil eder. Subbiluliuma'nın icraatı hakkında Katna Prensi «Akizzi'n» Am-nophis III. e göndermiş olduğu muhakkak olan 52-55 numaralı Tell-el-Amarna mektuplarında malûmat vardır. Yalnız meşkûk bir şey varsa Akizzi'n bir «ETİ» ajansı olarak bildirdiği ve Subbiluliuma'nın ise esir ettiğinden bahseylediği Kinza prensi Aitaggama'nın vaziyetidir. Evvelce izah etmek istediğim gibi «Aitaggama'nın» bu esaretini, ETİ'ler lehindeki harekâttan evvelki zamana ait olduğunu kabul etmek lâzımdır. Yahut M. Knudtzon'un teklif ettiği gibi bu esaretin Aitaggama'nın ETİ'ler aleyhine bir cephe almasına karşı bir mücazat olarak mı kabul lâzımdır?. Şurası muhakkaktır ki Kinza prensi de, diğer birçokları gibi, iki yüzlü idi. Fakat ETİ'lerin bir tâbii sıfatiyle Kinza'da hükmetmiye muvaffak oldu. Ancak, Mursil II zamanında öldü. Bütün bunları izah için hâdisatın tasavvur edeceğim cereyan tarzını arzedeceğim :

1381 den evvel veya bu tarihe doğru Subbiluliuma'nın Mısır Suriye-sindeki harekâtı;

Kinza prensi Akizzi'n Fravun'a şikâyeti;

Aitaggama'nın Fravun'un düşmanı, olduğunun Akizzi tarafından bildirilmesi;

1380 veya buna pek yakın bir tarihte Amonophis III ün ölümü;

Takriben 1375 Subbiluliuma'nın asgarî iki seferden sonra Suriye'yi terketmesi ve kendi haline bırakması;

Takriben 1362 Amonophis IV ün ölümü, Saakaré'nin cülûsu;

1354 - 1360 Toutanhamon'un saltanatı;

1355 Subbiluliuma'nın yeniden Suriyeyi işgal etmesi;

Kinza tabiiyeti kabul ediyor;

Zitas ve Lupakkis'in hareketi;

1350 Fravun Aİ nin vefatı;

Kraliçe bir ETİ prensinin desti izdivacını talep ediyor;

ETİ prensinin öldürülmesi, Subbiluliuma'nın intikam almak için Filistin'i tahrib etmesi;

1350 den sonra Subbiluliuma ile Horemheb arasındaki muahede;

1345-46 Subbiluliuma'nın ölümü.

Tefe-ruatta belki halle muhtaç bazı noktalar kalmış olabilir. Fakat, nokta nazarıma göre artık şüphe götürmeyen bir cihet varsa o da 41 numaralı parçadaki Piphuhurijas'ın Fravun Hpr hpr Rê Aİ ile aynı şahıs olduklarıdır (1).

(1) Cavaignac, bu mesele hakkındaki noktayı nazarını, daha sıhhatli yazdığı : Le Problème Hittite, Civilisations des Hittites et des Mitanniens; isimli eserinde aynen kabul etmiştir. Diğer eserlerde Kraliçenin yalnız, Toutanhamon'un zevcesi olduğu zikredilmektedir.

MAHALLÎ İNCELEMELER, FOLKLOR:

ANADOLU AŞİRETLERİNİN HAYAT, ÂDET ve ANANELERİ

KONYA VİLÂYETİNDE TÜRKMENLER

Bu başlıkla çıkan makalelerin
hakkı muharririne aittir.

Memduh Yavuz Süslü

— V —

Şeyh Bedreddin kümbedinin kapısı üstündeki kitabe sureti :

- 1 — بسم الله الرحمن الرحيم
- 2 — امر بعمارة هذه التربة المباركة في أيام
- 3 — دولة السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح مسعود
- 4 — بن كيخسرو ملاذ المؤمنين الامير سعد الدين عيسى بن سيف الدين الامير بلبان سنة خمس ثمانين ستمائة

Bu kitabeye nazaran mezkûr imaret (685) hicrî tarihinde yapılmıştır. Uzun yıllar vaki ihmal ve nisyanlar neticesi olarak bugün maalesef müşrif harap bir durumdadır. Tecdiden tamiri arzu olunan bu ata yadigârının kurtarılmasını alâkalı makamlardan dileriz,

Gene Selçuk Eserlerinden :

Çarşı içinde oldukça geniş ve loşça bir cami vardır. Kapısının yan (süveleri) gayet sanatkârane işlenmiştir. İçindeki mermer sütunların başlıkları muhtelif sanat örnekleriyle bezelidir. Eskiden kilise olduğu rivayet edilmekte ise de hâlen bu alâmeti taşıyan bir köşesi yoktur. Selçuklular devrinde birkaç defa tamir gördüğü muhakkaktır. Karaman oğullarının vezirlerinden olan (Turgut oğlu Pir Hüseyin) bey tarafından (826 H.) tarihinde tadilen tamir edilmiştir.

Sonradan ilâve olunduğu pek belli bulunan minare de fikrimizi teyit eylemektedir. Bu cami'ye ait vakfiyenin mütevelli oğullarından (Sadık) da olduğunu haber aldım.

Selçuk Eserlerinden Hamam ve Kaplıcalar :

Çarşıya yakın ve hükûmete giden caddenin sol tarafında kadimen Selçuklulara ait bir hamam harabesi görülmekte ise de bu hamamın hangi tarihte ve kimin tarafından yaptırıldığı malûm değildir. Yalnız, eski durumunu bilenlerden aldığım cevaba göre mezkûr hamamı « Selçuklular » yaptırmıştır.

KAPLICA — Kaza merkezine iki kilometre mesafede kasabanın garbinde bir ılıca vardır. Yirmi metre uzunluğunda ve "15,, metre genişliğinde olup iki parçadan ibarettir. Yapısı taştandır.

Eski kısmının içine girilince orta yerde bir soğukluk göze çarpar. Burası da geçilince asıl sıcak suların bulunduğu hamam kısmına dahil olunur. Burada oldukça büyük bir havuz vardır. Havuzun içine altı ayak merdivenle enilir. Suya her adam tahammül edebilir. Havuzun etrafında bir takım localar bulunmaktadır ki müşteriler burada taharetlerini ikmâl ederler. Bu kısımlar kâmilten mermerden yapılmıştır. Hamamın üstünü bir kubbe ile örtmüşlerdir.

Hamamın bu bölgesindeki kitabeler sağlı, sollu beşer satırı ihtiva eylemektedir :

Sağ Tarafdaki Kitabe :

- 1 — السلطاني
- 2 — امر بعمارة هذه الجملة
- 3 — المباركة في أيام دولة السلطان
- 4 — الاعظم غياث الدنيا والدين ابى الفتح
- 5 — كيخسرو بن قيليج أرسلان برهان أمير المؤمنين

Sol taraftaki Kitabe :

- 1 — الملكة
- 2 — صاحب الاعظم ابو الخير
- 3 — والبركات صلاح العالم
- 4 — على بن الحسين تقبل الله
- 5 — اعماله في تاريخ سنة ستة ستين ستمائة

Şu kitabeye nazaran bu eserin de Konya'lı Selçuk vezirlerinden (Hüseyin oğlu Fahreddin Ali = Sahib Ata) tarafından bir hayır maksadile yapıldığı anlaşılmaktadır. Sahib Ata yüzlerce eserle Türk tarihine ölmez eserler yadigâr eylemiş ve yirmi yıl vezirlik yapmış nihayet Akşehir'in (Nadir) köyünde vefat ederek Konya'daki türbesine gömülmüştür. Vefat tarihi kabrindeki kitabeye göre (H. 684 ve M. 1269) dır. Hayatı ve eserleri hakkında Kayseriye tarihinde, Sahib Ata adlı kitaplarda hayli malûmat vardır.

Halen kullanılmıyacak derece harap olan bu Kaplıca (1256) hicri yılında Ilgın eşrafından ve Türkmen beylerinden (Hacı Numan efendi) tarafından tecdit, tamir ettirilmiştir. Bu zatın torunları yaşamaktadır.

Bu tamire dair de şu kitabe el'an erkekler kısmında mevcut ve mahfuzdur:

شهنشاه جهان حضرت عبدالمجید خانک	زمین و آسمانی پرتو لطفی قیلوب تنور
بو برخاقان اکرمدرکه عهدنده فلک حاشا	جسارت ابله یوده ایدهمز بر کیمسه دلگیر
حاجی نعمان افندی یعنی ایلغین خاندانندن	ایدوب قایلجه نك اعمارینه چوق همت و تدبیر
بو حیری فی سبیل الله اجرا ایتدی حقا کیم	اولونسون دفتر اعمالنه اجر جزیل تحریر
ید و احده کلدی سرمد تاریخ اتما می	حاجی نعمان افندی بو محلی ایلهدی تعمیر

Sermed adlı bir zat tarafından bu nazmın yazıldığı aşağıdaki mısra-
dan anlaşılmaktadır.

İlgında Osmanlı Türkleri zamanında yapılmış olan eserler:

Kurşunlu cami, kervansaray, imaret, bedestan (tarzı mimarî itiba-
rile en çok Selçuk devrini göstermektedir. Maalesef inşa tarihine ait
bir vesika mevcut olmadığından kat'i olarak bir hüküm veremem)
vardır.

KURŞUNLU CAMİ: Kıbrıs fatihi Osmanlı vezirlerinden (Lala Mus-
tafa Paşa) tarafından (Mimar Koca Sinan'ın) himmetile yaptırılmış se-
vimli bir mabettir. Konya'daki (Sultan Selim) camiinin cazip ve küçük
bir örneğidir.

*Cami'nin dış kapısı üzerindeki mermer taş üstüne kazılmış olan kitabe
sureti:*

«قد بنی هذا الجامع الشريف والمعبود المنيف صاحب الحيرة والمبرة وذو الفضل والحسنة آصف السطان الاعظم
والخاقان المنعم سلطان مراد خان بن سليم خان خلد الله خلافة الى انقراض الزمان حضرت مصطفى پاشا فاتح
قبروس يسر الله ما يشاء واناله الى ما يمتناه في سنة اربع وثمانين وتسعمائة وقيل في تاريخ تمامه (جامع للخير)

Ebced hesabı ile (جامع للخير) tam (984) dü göstermektedir.

KERVANSARAY: Etrafındaki imaret ve bedestanla seyircilerin gö-
zünü kamaştıran, gönlünü alan Kervansaray muntazamyonu taşlarla
yapılmış çok muhteşem bir san'at âbidesidir. Asırlarca dimdik kalan
bu ata yadigarı, hayli yüz yıllarda beli bükülmeden gene dimdik ayakta
durmak kudretindedir.

İnşa tarihine (Kuraş) ocağının (süvesinde) ve (Davlumbazın) altında
tesadüf eyledim. (H. 993)

Halkın rivayetine göre Timurlenk Anadolu'ya akın yaptığı sırada
mezkûr Kervansarayın yanındaki (Bedestan) da birkaç gün konuklamış-
tır. Bedesten ve imaretin yapılış tarihine, o kadar çalıştığım halde, tesa-
düf edemedim.

*Ilgın hakkında bizden evvelkilerin kitaplarında gördüğüm bazı malûmatı
yazmadan kendimi alamadım:*

(Kâtib Çelebi) nin (Cihannüma) adlı eserinin (619) sahifesinde şu
malûmat vardır:

«Ilgın, Akşehir'den iki menzil şarkta bir kasabadır. Bir lâtif camii
ve Rüstem paşa Han ve Çifte hamamı (Sultan Gıyâsüddin Keyhüsrev
bin Kılıç Arslan bina etmiştir. Sene altı yüz altmış) ve bir eski hamamı
dahî vardır. Kasabanın tarafı garbisinde arası bir mil kadar yerededir.
Bir (germâbe) hamamı vardır. Alâeddini Selçukî bunun üzerine kâr-
gir bir kubbe ile bir (Beytülğusül) bina etmiştir.

İçinde bir havuz vardır. İki mevzide arslan ağzı (lüle) lerden su akar.
Ve bundan istihmam felç ve bersa nafidir....»

(Evliya Çelebi Seâlahatnamesi) cild III sahife 17-18 de Kaplıca hak-
kında şu muhtasar bilgi mevcuttur:

«Evsafı germâp: Ilgının garbinde bir bayır dibinde bir pınardır. Sultan
Alâeddin nakris marazına mübtelâ olduktan sonra burada ifakat bulduğu
için üzerine müfit ve muhtasar bir kubbe, bir camekân bina edip arslan
başı gibi iki mermerden su havuza ceryan eder....»

«Küçük Asya Şarl Teksiye» sahife 412 fasıl 45 de tarihte onbinler
adiyle meşhur Yunan askerlerinin yardımıyla kardeşinden hükümdarlığı
almak üzere İrana doğru yürüyen Anadolu Valisi genç Keyhüsrev
İlgında üç gün kalmış ve askerlerine resmi geçit yaptırmıştır. (Şarl
Teksiye) bu kısım üzerinde epeyce malûmat verdikten sonra (.... kadim
(Laodisa) olan (Ladik) den şimali garbiye doğru elli dört kilometre
mesafede Ilgın ismindeki küçük kasaba vardır.» der.

Kadim tarihteki haritalarda Ilgının yerinde «Tiryaom» vardır. En
son Selçuklulara ve sırasile «Eşref Oğullarına» «Hamid Oğullarına»
Karaman oğlu ikinci Mehmed zamanında da Osman oğullarının eline
geçen Ilgın şehri «Cumhuriyet» devrinde de ileri gitmeğe müsait verimli
bir kaza olduğunu günden güne isbat eylemektedir.

(Devam edecek)

Ağlasın Türklük!..

— Büyük Türkçü, Dr. Rıza NUR'un
Ölmez Hatırasına —

Tünedi baykuşlar Turan bağına,
Çöktü kara bulut (Tanrı Dağı) na
Kavuşmadan gitti (Altın Çağı) na,
(Söndü NUR'um! diye ağlasın Türklük,
Yas tutup karalar bağlasın Türklük!..)

Ruh oldu maddeyken ansızın RIZA,
Göstermek lâzımmış kadere rıza...
Lâyük mi ey Tanrı'm! Türk'e bu ceza?
Kaybolan NUR'una ağlasın Türklük,
Kalbini birdaha ağlasın Türklük!..

Bir doğan misali süzülüp gitti,
Ölmezler safına dizilib gitti,
Yokluk diyarına erken göç etti,
Dögünsün, yırtınsın Türkçü kandaşlar,
Bir an saygı ile eğilsin başlar!..

Rıza NUR, ırkına tapan bir erdi,
(Bir tek mâbuddum var: O da Türk')derdi.
Sevdiği uğruna canını verdi,
Kaybolan erine ağlasın Türklük,
Kalbini hicranla ağlasın Türklük!..

Düşmezdi elinden Türklüğün sazi,
Aşkındandı kahır, sitemi, nazı,
Belirsizdi kışı, baharı, yazı,
(Uçtu NUR'um!) diye ağlasın Türklük,
Ah çekip yürekler ağlasın Türklük!..

Karşı durdu zulme (60) senedir,
Bilmezdi : (Haksızlık, hırsızlık) nedir,
Fazilet yüzünde ay gibi bedir,
(Tutulan AY) ma ağlasın Türklük,
Kalbini hicranla ağlasın Türklük!..

Türkden gayrısına müthiş düşmandı,
Yalnız Türklük için tutuştu, yandı,
Nabzında vuran kan tertemiz kandı,
Bu kanı armağan etmişti soyu,
(250) yıl yaşamış (Boy) u!..

Yıldırmaı onu sıcakla, soğuk.
Sallamazdı asla kimseye kavuk,
En alçak insandı onca dalkavuk,
Bu yüzden âşıktı (Nâmık Kemâl) e,
Kutlu ülküsünde erdi kemâle!..

İmanla gerilen (Altın Yay) dı o,
Göklerde süzülen gümüş aydı o,
Türklüğün şanını arşa yaydı o,
Adını mermere kazmalı gençlik,
(NUR) unu alına yazmalı gençlik!..

Daima vatandan bahis açardı,
Geçtiği yerlere nurlar saçardı,
İfritler yanında durmaz, kaçardı,
(Türk) için çağlıyan bir ırmaktı o,
Ezelden ebede doğru aktı o!..

İlimde, ahlâkta, gayrette tecti,
Her yönden gençliğe tam bir örnekti,

Sanırsın evi bir düğün, dernekti,
Esti ölüm yeli, dağıldı dernek,
Türk oğlu! Bil onu, kendine örnek!..

ÖCAL, der : (Unulmaz, derindir yaram,
Dünya artık bâna olmuştur haram,
Yol verin hey dağlar! yanına varam,
Kabrine yüzümü süreyim bir kez,
Yoluna çiçekler sereyim bir kez!..)

İskenderun — 12/9/942

Cemal Oğuz Öcal

ANADOLU'NUN İKTİSADİ TARİHİ

Yazan: Naci Fikret Baştaç

(Baştarafı 46'ncı sayıda)

Kaneş Küçük Asya'daki Asurîlerin ticarî muamelelerinin başlıca merkezi idi. Erciyas dağının hâkim olduğu ovadaki coğrafi mevkii ona bu faydayı temin ediyordu. Ticarî muamelât, garbi şimali istikametinde Turhumit, Tuhpia, Tavvinia ve Zalpa'ya doğru uzanıyordu ki bu şehirler şimdiki Yozgat ve Merzifon nevahisinde bulunuyorlardı. Vasatî Kızıl ırmağın mecrasının cenubunda ve bilâhara Hititler ve Asurîler tarafından «Alçak memleket» denilen hittada Asurî tacirleri Pursahanda, Salatuwara ve Nenassa'ya sık sık uğrayorlardı. Bunlar Kilikia'ya doğru ilerlerken Baduatum'da tavakkuf ederler, ve sonra Kilikia'daki Sizum'a vasıl olurlardı. Bunlardan Baduatum'un Hititler zamanındaki Paduwan-da ve Greko - Romen devirlerdeki Podantus ve zamanımızdaki Bozanti ile aynı şehir olduğu tahakkuk etmiştir. Sizum ise şimdiki Adana vilâyetindeki Sis'den başka bir yer olamaz. Suriye'de Barga, Simala, ve Ursu (Ursuz) zikredilmişlerdir. Küçük Asya yaylasiyle Asuriye arasındaki ihtilât ve muvasalanın bilhassa yukarı Fırat ve Dicle vadilerile iera edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol üzerindeki başlıca noktalar şunlar idi: Hahhum, Harena, Samuha, Timelkia, Luhuzatia ve Teğrama; bunlardan Harena'nın zamanımızdaki Harran olması pek muhtemeldir.

Bütün bu şehirler, ticaret bakımından, aynı ehemmiyeti haiz değil idiler. Yukarıda işaret ettik ki bunların en mühimi olan Kaneş'de Kârum denilen bir teşekkül, bir müessese var idi. Bu Kârum'un kazası, Mehcer'in = Colonie'nin bütün fâal âzalarına şamil idi, ve bu âzalar bütün dâvalarını bunun huzuruna çıkarmağa mecbur idiler. Bu Kârum zaten muhtariyeti haiz değil idi: O, Asurîlerin büyük merkezlerinden birisi olan Assur şehrine tâbi idi ki iş adamları ve büyük ticarî teşebbüslere girişenler burada bulunuyor, ve, Küçük Asya'da yerleşmiş olan tacirler ise bu büyük iş adamlarının yalnız memurları, mümessilleri, komisyonerleri idiler. Kaneş'deki ticaret kolonisinin mahallî memurları Assur şehri memurlarına tâbi bulunuyorlar, ve bazı ahvalde Asuriye kiralı «Vaklum = Waklum» yâni «Reisi âzân» sıfatıyla bizzat müdahale ediyordu. Böyle bir vak'a Asuriye kiralı birinci Sargon'un mührü ile

mühürlenmiş olan adlı bir kararda görülmektedir. Assur'un emirleri Kaneş'e, kendilerine pek geniş salâhiyetler verilmiş olduğu anlaşılan, «Şehrin postacıları» [= Sipruşa alim] vasıtasıyla nakil ve isal edilirlerdi. Bazı ahvalde, bir takım hususî işler, daha az salâhiyetle, bir takım komisyonerlere [= rabisu] tevdi edilirdi.

Kendisinde bir Kârum'un icrayı faaliyet ettiği yegâne şehir Kaneş değildir; fakat merkezî vaziyetinden dolayı Kaneş'in Kârum'u bu türlü müesseselerin en mühimi idi, ve diğer Kârum'lar üzerinde bir hakkı kazayı haiz olduğu zannolunmaktadır. Bruşatum'da, Kakkum'da, Nahria'da, Turhumit'de, Ursu'da, Waksasana'da birer Kârum var idi. Daha ehemmiyetli olan ticaret merkezlerinde, bir Kârum'a tâbi olan daha aşağı bir teşekkül var idi, ve bu teşekkülde Wabartum ismini taşırdı. İşte Badna, Hanaknak, Salatuwar (Yağlı Bayat) Samuha, Tuhpia, Ulama, Waşania ve Zalpa şehirlerinde böyle birer Wabartum var idi.

Esas itibarile birer Asurî müessesesi olup ticaret kolonisinin âzalarına tahsis edilmiş olan Kârum ve Wabartum'ların yanıbaşında, birçok defa yerli memurların da zikri geçmektedir; işte «prens» ve bazan da «prens» mânasını ifade ettiği anlaşılan (rubaum) ve «saray» mânasına gelen (ekallum) bu kabildendir. Prensler ve prensesler Bruşatum, Kaneş, Nenossa, Sinnia, Timalhia, Tuhpia, Waşuşana ve Waşania'da zikrolunmuşlardır. Saray Puruşanda, Samuha ve Waşuşana'da irad olunmuştur.

Prensler yerli isimleri taşıyor ve yalnız tebaalarının menafii ortaya konduğu, meselâ bir yerli, borcundan dolayı, bir Asuriye'nin menfaatına olarak köle haline getirildiğinde müdahale ettikleri görülmüyor.

Saray yani mahalli idare, ecnebi tacirlerin ticaret eşyası [lukutum] un kendisinden geçmek mecburiyetinde bulunduğu bir mahaldir. Meselâ bu eşyanın oraya «girdiği = erâbum», ve oradan «çıktığı = watsaum», yahut da «oraya çıktıkları» ve «oradan indikleri» söylenir; bundan başka, bu ticaret eşyası orada bir resme, yahut vergi (nişâtum) a tâbidirler ki bu da kumaşlar için onların kıymetinin onda biri olarak tesbit edilmiştir. Bundan başka, saray, bu suretle kontrolünden geçmekte olan bütün eşya üzerinden de bir satın alma resmini almak hakkını muhafaza etmektedir.

Küçük Asya ile Asuriye arasında cereyan eden beynelmilel ticaret başlıca iki maddeye mütealliktir: Küçük Asya, çok miktarda maden ocaklarından istihrac edilmiş olan bakırı veriyor, Asuriye de buna mukabil ona kumaş ita eyleyor.

Elcezure = Mésopotamia'nın mensucatı pek meşhurdur. Bu kumaşlar tenevvülerile, parlak renklerdeki hüsnü intihap ile şayanı tavsiye idiler; ve bunlar, tam mânalarını bugün anlayamayacağımız pek müte-nevvi ve muhtelif isimlerle iş'ar olunmuşlardı. Bunların fiatları da pek muhtelif idi; meselâ bazılarının muayyen olan bir miktarı bir yarım sikl (sicle) olduğu halde, diğer bazıları için 15, 30 ve hattâ 60 yarım sikle kadar kıymet biçilmiştir. Bir merkebin taşıyabileceği kadar bir yüke nazaran tesbit edilip daimî surette meriy-ül-istimal olan denklerin sıklet ve hacimleri gösterilmiyor; fakat denk yapma fiatı zikrolunuyor

ki bu da ticaret eşyasından ayrıca hesap olunurdu.

İşte bu suretle o devrin ticareti hakkında oldukça vazih ve sarîh bir görüş elde etmiş oluyoruz: Yünler yahut yünlü kumaşlar ve diğer ticaret eşyası ve bu meyanda madenler, merkeplerin sırtlarına yükletilerek yolda satılıyor ve bunların yerlerine alınan erzak ve zehair de avdetle elden çıkarılacaktır. Kurşun, muamelâtı tüccariyede büyük bir rol oynuyor; bu maden Kapadokya'daki (Akdağ madeni) nde olduğu gibi, eski Konya vilâyetinin üç meşhur mevkiinde: Bozkır'da, Toros'lar üzerindeki (Bulgar madeni) nde ve (Bereketli maden) den çıkarılmakta bulunmuştur.

Küçük Asya'nın başlıca ihracat maddesi olan bakır, Haburata'dan, Tismurna'dan ve Wasania'dan geliyordu; bunun gümüşe nazaran olan kıymeti 1/46 ile 1/180 arrsında tahallûf etmektedir.

Yerliler ile Asuriyeli müstamirler arasındaki münasebata dair hiç bir malûmat bulunmuyor; ancak memleket ahalisinden birinin menfaatinın ağır surette tehlikeye düştüğü vekayide mahallî memurların müdahalesi görülmektedir.

Kaneş'deki büyük ticarethaneler meyânında birisi de Pusukin'in ticaret evidir; işte onun tarafından ticaret şeriklerine gönderilmiş veyahut onlardan alınmış olan mektup nümunelerinden bir kaçı:

Assur - Samsi ve şerikleri Pusukin'e gümüş gönderdiklerini haber veriyorlar: «Puzur - Samsi sana mührümüzle damgalı ve Su-Anum'un kasasından çıkmış 23 buçuk [mine] gümüş götürüyor.»

Assur - imitti, Pusukin'e yazıyor: «Emirlerin bana vasıl oldu; levhanızdan haberdar olduğum gün buradaki mümessillerine kurşun almaları için üç [mine] gümüş verdim. Artık benim için bir kardaş değil misin? O halde bir postacı ile benim gümüşümü getirt, ilâh.»

Pusukin'den Ikunum'a: «Su-Istar tarafından 4 gömlek [Tunique] ve bir siyah kumaş getirildi; 13 sikl vezninde bulunan gömlekler gümüş hesabı 5/6 [mine] ve 2 sikl, ve siyah kumaş da 8 sikl eder. Gümüşün yekûnu bir mindir. İdhalât resmi, senin için yapılmış olan mübayaat yahut duçar olduğun zarar ve ziyan yüzünden, senin zimmetine 15 sikl gümüş kaydolunmuştur; (senin için) 23 min ve 5 sikl kurşun satın alınmıştır; ve bunların irsaliye ücreti 10 sikl hesabı, senin matlûbatından 4 buçuk sikl gümüş tenzil edilmiştir. Su - Istar matlûbatının bakiyesi olan 2/3 min ve 1/2 sikl gümüşü sana getirecektir.»

Kapadokya'da bulunmuş olan levhacıklar, bize, Asuriye'ninikilerle mukayese olunabilecek bir takım âdetler tanıtmaktadır: Meselâ limular bir takım hâkimlerdir ki bunlar zamanın bazı devrelerine éponyme suretile kendi isimlerini verirlerdi; fakat Asuriyede olduğu gibi senelere değil, fakat daha ziyade «hafta» lara, daha doğrusu [«üşbu» a kıyasen «uhmus» = diyebileceğimiz] «beş günden ibaret devre = quintaines» lere isim verirlerdi. Aşağıdaki bir ticaret mektubunda bunun nümunesini görürüz:

Bir ticarethane memurunun yola çıkarılması ve iâşesi için yapılan faizsiz ikraz hakkında: «Birati, Assur - malik ve Enna - Zuina nam hâ-

kimlerin uhmus = quintaine'inden biri Assur rabi'ye 14 sikl gümüş borcudur. On uhmus = quintaine'de (yani elli günde) ödeyecektir. Eğer ödemezse pazar, ticaret odası = Kârum'unun tarifesi mucibince faizi de üzerine ilâve olunacaktır. Eğer tesbit olunmuş olan müddet zarfında yola çıkmıyacak olursa idare ve iaşesine tahsis edilmiş olan para azaltılacaktır.»

Şurası şayanı dikkattir ki bu levhalarda, faiz bazı defa seneye bedel, o devrin âdeti vechile, ay üzerine tesbit olunmuş, ve çok defa faizin takdiri, ikraz edilen mebalig tayin edilen müddet zarfında iade olunmadığı takdirde, mutad bir tarifeye göre icrayı muamele ettiği anlaşılan ticaret odası = Kârum'a bırakılmıştır.

Idi - Iştar'ın matlûbu olan 13 2/3 sikl gümüş Alabum'uu zimmetindedir. Bu ikraz ile o, İdi - Iştar'ın mümessilidir. Ticaret seyahatının devamı esnasında Alabum: «Ben senin mümessilin değilim» diyemeyecektir; gerek Kaneş'de, gerek başka bir yerde mümessilliği bırakacak olursa, gitmeden evvel parayı iade edecektir. Eğer arzusu is'af edilmiş bir sermaye sahibi var ise ve keyfiyeti bana gizlice bildirirse ve yahut herhangi bir adam gerek onunla yüzyüze arzusu is'af olunmamış bir sermaye sahibi gibi meydana çıkarsa hâkim İdua'dan itibaren 10 sikl için bir sikl ödeyecek ve ayda borcuna yüzde 120 zam olunacaktır. Gerek şehirde [Assur'da], gerek Kaneş'de parayı ve faizini zapt ve tevkif edebileceğim. Kikidamme'nin oğlu Haruhur'un huzurunda, Şuli'nin oğlu Assur - Idi'nin huzurunda, Abia'nın oğlu Puzur - Assur'un huzurunda..»

İşte böylece İdi - Iştar peşin olarak Alabum'a para ikraz ediyor ve bu suretle onu kendisine mümessil yapıyor. Oldukça şayanı dikkattir ki mumaileyh elde edilmiş olan temettüden her birinin hissesine ne isabet edeceğini tayin etmiyor.

Metinden şu çıktığı anlaşılıyor ki Alabum diğer ticarethaneleri de temsil ediyor. (Idi-Iştar ahit şikenlik olarak yalnız gizli sermaye sahipleri ile mukavele yapılacağını görüyor.) Binaenaley İdi - Iştar, elde edilecek temettüden istifade hususunda diğer ticarethanelerle doğrudan doğruya anlaşmış olmalıdır. Vaki olan temettüden tarafeynin edeceği istifadenin ne olabileceği bu kabil mukavelenamelerde derci umumiyet üzere unutulmaz, şu aşağıdaki misalde bu görülmektedir..

«6 1/2 min ve 2 sikl musaffâ gümüş Dan - Assur'un zimmetindedir, Puşuken'in matlûbudur. Mumaileyh seyahat edecek ve şehirde (Assur'da) orada sermaye sahiplerinden Puşuken nam ve hesabına 2 min altın alacaktır. Şehirden avdetinde Dan - Assur Puşuken'den 1 min ve 1/3 ve 8 sikl gümüş alacaktır. Şahitler: «Dan - Assur, Karwia»

Şu halde sermayedar Puşuken, Dan - Assur'a iki defada avans olarak 392 + 88 = 480 sikl gümüş ikraz edecektir. Dan - Assur 120 sikl altın iade edecektir. O zamanlar altın ile gümüş arasındaki mevcut nisbet 1 : 8 olup görülüyor ki Dan - Assur, ikraz edilmiş olan meblâğın iki mislini iade edecektir. Şu halde Kaneş'den Assur'a kadar yaptığı seyahatten yüksek bir temettü elde etmektedir.

İşte, Asya'nın şehirler arasında icra edilen ticarî seyahatlara müteallik bir vesika daha: Burada, Toros'ların öte tarafında, Kilikya'da, şimdiki Adana'nın yanında bulunan Sizum = Sis şehri mevzuu bahsolmaktadır :

«Assur - rabi, salim Assur'a karşı bizi tevkif etmiştir. Assur - rabi salim Assur'a karşı şöyle demiştir: «Biz Kaneş'den birlikte hareket ettik, ve Saray bizi Sizum'dan geri çağırmıştır. Emtiamız birlikte saraya girmiştir. İmdi senin kurşunun (1 talent ve 20 min) ve senin 35 parça pamuk [kutunu] kumaşların saraydan bir zarara uğramaksızın çıkmıştır. Benim ise 17 parça akkad kumaşım var idi: Bunun üzerine 5 parçası çıkmış, 12 parçası kalmıştır.» Bunun üzerine Assur - rabi demiştir: «Gel, onları bana tamamla. Salim Assur şu cevabı verdi: «Benim işimin sana taalluku yoktur, ve ben onları sana tamamlamayacağım. Benim emtiama da zarar iras edilmiştir.» O vakit Assur - rabi demiştir: «Gel ticaret odası bizim için icrayı adalet etsin. Eğer senin kurşunun da kesilmiş ise kardaşca uyuşalım» ve Salim - Assur demiştir: «Kardaşca uyuşalım» Şahitler: Bazya, ve Assur - Malik. Bu iş hakkında Kaneş ticaret odası bizi ehli hibre tayin etmiştir, ve biz Assur'un kılınıcı önünde raporumuzu tevdi ettik.»

Assur - rabi ve Salim - Assur iki ortaklıklar ki Sis = Sizum'a gitmişlerdir. Bunlar, hiç şüphesiz iddiayı hukuk eden dayinlerle müvacehe edilmeleri için, Kaneş'e çağırılmışlardır. Assur - rabi, yalnız başına resme tabi tutulduğunu iddia ediyor. Hiç şüphesiz şirket muvakaivesine istinad ederek (herne kadar bunu söylemiyorsa da), Salim Assur'un da zarar ve ziyandan hissedar olmasını talep ediyor. Salim - Assur kendisinin resim tediyesine icbar edildiğini temin ediyor. Burada, Kaneş ticaret odası tarafından ihtilâfa hakem olarak tayin edilmiş olan ehli hibrenin raporlarını görüyoruz: Bu rapor «Assur'un kılıcı» huzurunda yapılan yemine iman esası üzerine vücuda getirilmiştir.

Velhasıl İsa'dan evvel III ncü binde Küçük Asya'nın iktisadiyatı bu merkezdedir: Şimdiki Kayseri civarındaki Kaneş'de Asuriyeden gelmiş bir tacirler kolonisi vardır; mübadelâtı tüccariyede en ziyade mevzuu bahs olan altın, gümüş kurşun ve pamuk veya yün kumaşlardır. Kilikya şehirleriyle Bozantı gibi şimdiki Konya vilâyetinin şark hudutlarına müsadif şehirlerin de ismi geçmektedir. Bilhassa Saladuvara (Yağlı bayat) o devrin haizi ehemmiyet bir şehridir.

— Devam edecek —

K O N Y A

(AYDA BİR ÇIKAR)

Neşredilmek üzere gönderilecek yazılar tek tabaka kâğıdın bir tarafına DAKTİLO yahud okunaklı Türk harfleriyle yazılır, yazı sahibi tarafından kontrol edildikten sonra muvazzah adres ilâvesiyle imzalanarak yollanırsa, isim iltibasına, imlâ ve mürettip hatasından şikâyete sebep kalmaz.

İlmî münakaşalara, tenkitlere (fikir olgunluğunuz için) bol bol yerimiz vardır.

Şahısların behemehal muhterem tutulması prensipimizdir.

Mecmuada çıkan yazıların imzalı asılları geri verilmez, saklanır.

Mecmuayı ilgilendiren bütün evrak :

«KONYA»

Halkevi «MECMUA»

K O N Y A

adresine yollanmalıdır.

— Muhabir Âzalarımızdan reca —

Çok eski devirlerle Selçuk, Karaman, Osman oğulları V. S. ye âid : Vakfiye, berat, şer'i mahkeme sicilli, ferman; han, hamam, cami, kervansaray, imâret, medrese, türbe, çeşme, kale, köprü kitabeleri; mezar taşı yazıları'nın tasdikli örneklerle bina harabele-
rinin, mümkünse, evvelki ve bu günkü durumlarını gösteren foto-
grafilerini;

Kasaba ve köylerde Türk âdet ve ananelerinden (sosyal yardımla yurd ve yurddaş severliğe örnek olan) İmecilere, Askere gidenlerin uğurlanmalarına, askerden bilhassa harp'den dönen Gazilerin köy sancaklariyle karşılanmalarına, bunlardan şehit düşen arkadaşları-
nın ev ve aileleri önünde aldıkları vaziyetlere;

Silâhla nişan, ok, cirid, ata binme, at bakma, güreş, sürek avı,

kılıç, meç ve emsâli sporlara;

Eski kıyafetlerle : Kadın erkek bir arada, ayrı ayrı, kılıç kalkan; yerine göre, saz, davul, zurna ile oynanan Türk oyunlarına; türkülerinin güfte ve bestelerine;

Düğün dâvetlerine, gelin güveyi alaylarına ve bunlara yapılan yardımlara;

Masallara, bayramlarda seyranlarda, toplantılarda eğlencilerde söylenen maniler, koşmalara;

HÜLÂSA

Yaradıldığındanberi, Türke, Türklüğe, Türklükle ilgililere mahsus olduğu halde : kenarda köşede kalmış, yarım yanlış ortaya atılmış bütün malûmatı; Hatırlatanın, hangi kitapda yazılı bulunduğu, kitabın tarihi - yazarının ismi - nerde bulunduğu - yazmamı basma-
mı olduğunu; tafsilen bildirecek kıymetli yazılarınızı bekliyoruz.

Bu yazı ve resimler - muvaffakiyet derecesine göre - Konya - yahut - Ekekon - da neşredilecektir.

Doktor Rıza Nur'un ölümü

Türklük mefkûresinin en immanlı evlâtlarından biri olup bu uğurda canla, başla, kalemile yıllarca çalışan üstad Doktor Rıza Nur'un rahmeti hakka kavuştuğunu «8 Eylûl 1942» karilerimize teessür ve teessüfle haber veriyoruz.

«MECMUA»

47 No. lı Nüshanın Yanlış Doğru Cetveli

Sayfa	Satır	YANLIŞ	DOĞRU
2	24	dardüncü	dördüncü
5	24	Hristikan	Hristiyan
7	7/9	sürürü	sürurun
8	9	öğrendim	öğrendiğim
8	37	hscamızın	hocamızın
9	10	şehnamepe	şehnamede
9	24	hiber	haber
9	38	emsâl	ensâb
10	28	انس	السى
10	31	»	»
11	13	hatız	hafız
11	21	بزرکواش	بزرکواش
11	38	دار	دارا
13	15	hastalıkların	hastalıkları
13	19	sonra	sona
15	8	Medüddin	Meedüddin
15	15	yükselm	yükselen
15	25	çağaldı	çoğaldı
16	16	Hosprtal	Hospital
17	29	iatibatı	irtibatı
18	1	kütükhane	kütüphane
18	39	yapmak	yazmak
18	39	yazmak	yapmak
19	36	dakdire	takdire
20	23	idsan	insan
22	10	et	at
23	11	münfit	menfez
23	15	yenilecegene	yenilenecege
23	27	umdmî	umumî
24	10	Dubrncalı	Dobrucalı
27	3	estampaj ve	estampaj ya
27	12	M. veDieulaboy	M. Dieulaboy
29	6	biri	bir
29	15	Arvana	Arvana beyi de
29	18	aliunları	altunları
29	35	kölü	gölü
29	36	kaybedan	kaybeden
30	22	Arvan	Arvana
30	31	kendini	kendim
31	27	ruhmu	ruhumu
32	4	yanında	yanımda
39	3	uyandıkdığı	uyandırdığı
39	14	Boulairvilbers	Boulainvilbers
41	24	Montesque	Montesquieu
42	28	sıcır	cısır
47	18	Enhenaton	Echenaton
48	12	Ramess	Ramses